

JÓZSEF ATTILA ÉLETE
NYOMÁBAN
I.

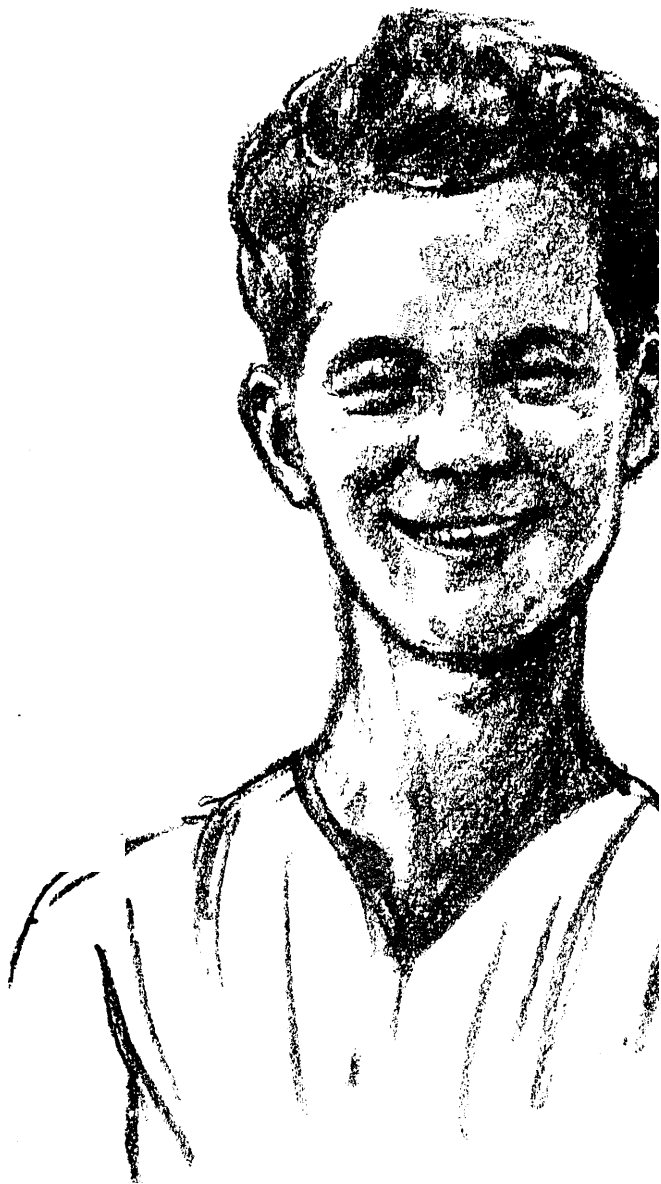
GALAMB ÖDÖN

MAKÓI ÉVEK

FÜGGELÉK
JÓZSEF ATTILA VÁLOGATOTT, KIADATLAN
VERSEI

(Radnóti Miklós jegyzetével)

C SERÉPFALVI
1941

A fedőlapot tervezte: Gábor Pál

PÁPAI ERNŐ MŰINTÉZETE BUDAPEST

KISVÁROS, KISDIÁK

Alföldi tanyaváros. Makó főterén Szegedről, Hódmezővásárhelyről, Aradról futnak össze az utak s a hármastalálkozón üzletek nyílnak, itt-ott emeletes házak is épülnek, művelődési központok alakulnak, állami és vármegyei közigazgatás szervei sokasodnak: lendület, élénkség, mozgalom él. Maga a főtér ma is három részre szakadozik, ami pedig ezen túl van a messzire nyúló széles utcák egyhangú tömkelegén, az az alföldi nagy falu, tanyai lakosság ideiglenes városi települése, szegény emberek városvégi meghúzódása. Nem parádé, nem urak hivalkodó fényűzése: szorgalmas, fáradatlan, gyarapító és sorvasztó munka lakóhelye.

Földjéhez tapad a negyven-ötvenholdas *jó-gazda*, földért sóvárog a *nincstelen* is, de ha Makó nagyhírű terménye, a hagyma jól fizet, felderül a városka arca s telik mindenre, még kultúrára is.

Tizenkét évig éltem Makó falai között, s hogy mennyi ismeretlen erő fészke a nagykiterjedésű alföldi város, arra példát tégy vándor mutatványos megjelenése adott. Végeláthatatlan tömeg hömpölygött negyedórákon át a főter felé, idegen, soha nem látott arcok sodródtak tova, s a Korona-szálló mellett emeletnyi magasra felvont kötélzetén járt, táncolt, tornázott a kötéltes család. Ámuló szemmel s pirosra gyúlt arccal figyelte a tömeg a *tanár urat*, a mutatványos csoport vezetőjét. Mondják, később lezuhant s életével fizetett Strohschneider tanár úr a vakmerőségéért. De akkor minden szem kigyúlt s csodálva nézték a magasban, hol minden lépésével életét kockáztatta — a művészetért. Különös szimbólum: ami a tömeget megragadja, a magasság és a halál kockázata.

A város főteréről a kis zsidó utcán — Eötvös-utcán, a bevándorolt ortodox zsidók utcáján — vezet az út a Gellért-gözmalom s a DMKE internátus felé. Hétköznapiok egyhangú délelőttjein ezen az úton haladtak kettős sorokban, tanári vezetés mellett az internista diákok szállásukról az állami gimnáziumba meg vissza. Szegény fiúk voltak többnyire, a környék tanító- meg jegyzőcsaládjainak, iparosainak s földművelőinek gyermekei. Tanáraik sem igen kevélykedhettek: a világháború után szegény, szegény volt az ország, mit adhatott éppen a nemzet napszámosainak? Csendesen haladt a menet leckegondok meg krajcáros gondok

között. Tán az volt a legcsendesebb, aki még itt is szépet álmódott.

Ezerkilencszázhusz tavaszán lettem tanára a makói gimnáziumnak. Megszállók űztek el régi iskolámból. Makón — családommal együtt — az internátus termeiben kaptam lakást, lakásért azután felügyelői munkát is végeztem. Két nagy termét kaptunk, az egyikben bútorainkat helyeztük el, a másikban, konyhát, kamrát, raktárt rendeztünk be. Jobb volt ez is a vagonlakásnál.

Ugyanennek az évnek őszén lépett József Attila is a makói internátus növendékei közé. A polgári iskola negyedik osztályát végezte, különbözeti vizsgálatot kellett tehát tennie, hogy a gimnázium ötödik osztályába beiratkozhassek. Erre a különbözeti vizsgálatra Makóra érkezése után kezdett készülni, elég nagy munkára — csak a latin nyelvből négy évi anyag elvégzésére — kellett vállalkoznia.

Jó megjelenésű — a makói viszonyokhoz képest talán azt is mondhatnám: jómódú — fiúnak látszott. Aki arról olvasott a költő halála után megjelent hírlapi megemlékezésekben, hogy József Attila mezítláb ment be Makóról Szegedre Juhász Gyulához, mert sajnálta új cipőjét a lábára húzni, bizonyára hibás képet szerzett József Attila makói éveiről. Nélkülözésben ugyan volt része Makón is. Hatodik osztályos korában az intézeti segítőegyesület vásárolt számára nyári ruhát, mert akkor ren-

des ruhája nem volt. Az is igaz, hogy a hatodik osztályt követő nyarat Kiszomborban, Makó közepében a kukoricaföldeken csöszködéssel töltötte. De ezek az anyagilag kedvezőtlen időszakok voltak. Sógora és gyámja, Makai Ödön dr. budapesti ügyvéd elég jól gondoskodott róla, s többnyire ellátta mindennel, amire szüksége volt. Legfeljebb, hogy kissé rapszodikus volt ez a gondoskodás. Attila néha jó egyetértésben élt gyámjával, máskor nézeteltérés támadt közöttük. Talán az ügyvédi iroda jövedelme sem volt mindig egyenletes. Ebben az időben inkább az volt a rendkívüli, ha Attilának nem volt meg valamije, megszokott inkább az volt, hogy *hazulról* ellátták a szükségességekkel.

Talán gyámja átalakított ruháiban, de elég jól öltözve jelent meg tehát Attila a makói internátusban. Társai külsejükre még ennyit sem adhatlak. Termetre is kivált közülük. Igaz, hogy Attila ekkor már a tizenhatodik évébe lépett, egy évvel idősebb volt legtöbb osztálytársánál. Azóta sem sokat növekedett.

Gyámja gondoskodása annyira terjedt, hogy tanár instruktort kért a különbözeti vizsgálatra kérésülő fiú mellé. Az internátusi felügyelő tanárok hivatása volt a rászoruló fiúk előkészítése. Ezt a munkát az internátus akkori igazgatója, Gebe Mihály gimnáziumi tanár, a diákok szeretett *Miska bácsija* Jirkovszky Sándor kollégámra, a kiváló göröglatin szakos tanárra bízta. Jirkovszky nem sokkal

azután Szegedre költözött s Attila tanítását én, vettem át.

A latin tanulás többnyire nem könnyű munka. Elmefejlesztőnek tekintik, mert szellemi erőfeszítést kíván, a legtöbb tanuló azonban alig bírja a nehézségeket. Attila kiváló tanulónak bizonyult. A szöveg feldolgozásában szépen haladt, a nyelvtan szabályait könnyen megjegyezte. Később, felnőtt korában megvallotta nekem, hogy sokszor csak olyankor nézte át a leckét, mikor az internátus folyosóján a hálóteremből lakásomra, a latin órára jött. Mégis szépen beszámolt mindenről, amit az előző órán elmagyaráztam. Le is tette jó sikerrel különbözeti vizsgálatát, azután pedig, — mikor már egyedül tanult, — rövidesen elérte vagy túlhaladta osztályának legjobb tanulóit.

A tanulásban szépen haladt. Csakhamar a legelsőek közé jutott, s az ötödik osztályban még általános jó, a hatodik osztályban pedig általános jeles eredményt ért el. Ötödik és hatodik osztályos bizonyítványában — a jegyzet rovatban — a tanári testület ekként jellemezte: *Tehetséges, bátor fellépésű, kötelességtudó.* Úgy haladt, mint egy igen jó tehetségű és igen szorgalmas tanulótól várni lehet. Az iskolában csak igen rövid ideig tanítottam, a hatodik osztály kezdetén, görög-pótló irodalomból. — Még az első félévben áttért a görög nyelvtanulására. — A hatodik osztály görög-pótló irodalmi anyaga lírai szemelvények olvasása volt. A görög versekkel

kapcsolatban tudakolni próbáltam tanítványaim verstani ismereteit. — A verstant a negyedik osztályos magyar órákon tanulták. — Meglepő eredmény derült ki: a fiúk a hangsúlyos és időmértékes verselés közti különbséget sem ismerték. Persze Attilát kivéve, ő ezen a téren; már messze meghaladta azt a mértéket is, amelyet a legjobb diákoktól kellett volna elvárni.

Kollégáim is valamennyien szerették és sokra tartották. Úgy indult, mint nagyon megbízható, szorgalmas jó diák, kinek főcélja, hogy az iskola követelményeinek megfeleljen. Kevesen tudták róla, hogy vágyai messze túlszállnak az iskolai falakon. Látták, hogyan bandukol az internátusból az iskolába napról-napra s dolgozik lankadatlanul. Ha így halad, helyet kaphat akármely makói irodában.

A kisváros elégedett volt a kisdiaákkal.

KÖLTŐI PRÓBÁLKOZÁSOK

Az internátusi két év sokat jelerített Attila életében. A jeles bizonyítványt igen sok törekvő fiú elérheti: Attila ugyanez alatt az idő alatt versfaragó kisdiaából költővé érett.

Első makói verseit nem nekem mutatta meg. Természetrájz-tanára — szintén internátusi fel-

ügyelő tanár kollégám — hívta fel figyelmemet, hogy Attila verseket írogat. Elég ügyes hazafias versek voltak, megütötték az önképzőköri átlagot, gondolati tartalmuk is, kifejezőképességük is a közkeletűnek felelt meg. Később az jutott eszembe róluk, hogy az ifjú Ady Endre is telőször Kossuth-verseket írogatott.

Eredetiséget nem sokat találtam még ezekben a versekben. Nem is nagyon kértem őket, de Attila hozta s mutatta a következőket is. Az internátusban egy fedél alatt éltünk, délutáni internátusi elfoglaltságaim idején mindennap együtt voltunk Attilával a latin korrepetálás befejeztével is.

Egyszer mutatott egy rövid, pár strófás verset. Anyjáról szólít. Nem találom ezt a verset a *Szépség* ^*Koldusa* darabjai között sem, de sajátságos, hogy ugyanaz az érzés adott¹ ajkára először erőteljesebb hangokat, amely fejlődése későbbi korában, sőt legutolsó vívódó, fájdalmas költeményeiben is legmélyebbnek, leghatalmasabbnak bizonyult. Az árvasors, a szerető anya utáni sóvárgás, a kiegészülés és kiengesztelődés keresése, — akár szimbólumnak fogjuk fel ezt, akár a fiúi szeretet elhatalmasodó nyilatkozásának, — költészetének mindig egyik legjellemzőbb vonása maradt. Ez a verse győzött meg először arról, hogy írója költő, kire a középszernél nagyobb hivatás vár. Meg is mondtam neki.

Amint erre a felfedezésre rájöttünk, természetesen magam vártam Attila újabb verseit, s ő kész-

séggel hozta azokat. Attilának azonban még tanulnia kellett a költészet mesterségi részét, még csak annyit tudtunk, hogy érdemes a tanulásra. Versesköteteket szereztem számára. Petőfit, Aranyt, a régieket eléggé ismerte már. Ekkoriban vettem meg Ady verseinek valamely olcsó kiadását. Egyenkint adtam neki a köteteket s beszélünk arról, amit olvasott. Makón akkor még az Ady-versek sokak előtt tiltott gyümölcsök voltak, az iskolában nem igen említették őket, de mit lehetett adni az ifjú költőnek az Ady utáni korszakban, ha ez az ifjú költő tanulni és haladni akart?

Ha Attila egy-két napig magánál tartott egy-egy kötetet, akkor ért igazi meglepetés. Végigolvasta néhányszor az egészet s azután, ha találkoztunk, — egész verseket elmondott belőle kívülről. Nekem úgy kellett sokszor megkeresnem a könyvben az idézett költeményt, ő olyan szomjan itta magába az újszerű igéket, hogy ami megtetszett neki, azonnal emlékezetébe is véste. Ilyen versmemóriával azóta sem találkoztam senkinél.

Ady után jött az újabb korszak többi költője, akinek verseit csak megszerezhettem. Attila sokszor hetekre abba hagyta a versírást, csak a mások költészetében gyönyörködött.

Ha újra írt, hangja erőteljesebb, verse dallamosabb volt. Csak az bántotta, hogy nem lehet töretlen úton mindig előrébbre és előbbre haladnia.

Ha új verset mutatott, nem azt kérdezte már, hogy tetszik-e a vers, van-e benne jó, hanem azt kérdezte: jobb-e az előbbieknél? Van-e haladás benne? Ez az egyetlen kérdés érdekelte, szigorú bírálatot kért, ne hallgassak el semmit, mondjam meg, előbbrejutott-e ezzel a versével is. Kétségbeejtette, ha egy versre az mondtam, hogy elég jó vers. Jobb-e az előzőknél, egyedül ez érdekelte.

Versírással valamikor magam is próbálkoztam, s mikor felhagytam vele, akkor is még éveken át számon tartottam minden új magyar költeményt. E nélkül nem is vállalkozhattam volna, hogy József Attila költői kísérletiének bírálója legyek. Azt éreztem, amit minden tanár érez: ami keveset összegyűjtöttem, tanítványom útján adom át a jövőnek. Lényegében a tanár és tanítvány kapcsolata volt közöltünk ezeken a megbeszéléseinken is, önként vállalt kapcsolat, közös érdeklődéstől vezetett. Attila később messze továbbjutott internátusi megvitatásaink útjaitól, de mindig szívesen gondolt vissza arra, ami ezekben az években bennünket Összefűzött.

Másról alig esett szó köztünk. Családi viszonyairól, hányt-vetett gyermekkorának emlékeiről nem igen beszélt. Még is mondtotta, hogy egyről-másról nem szabad beszélnie. Titkolózva közölte velem, hogy ünnepelt, kiváló színész a néneje: Lucie, — Jolán néniét nevezték így a családban, —

valahol vidéken vendégszerepel. Tiltott dolog róla beszélnie. Nem értettem, miért árthat egy színésznő sikereinek, ha gimnazista öccse van és hozzá még olyan derék, kitűnő tanuló öccse, mint Attila volt. Hogy a József-gyerekek egyszerű proletárszármazása bántotta új családi körét, főként sógorát, az előkelő budapesti ügyvédet, arról sejtelmem sem lehetett. Attilától azt kívánták, hogy hallgasson származásáról, családi körülményeiről: hallgatott is lelkiismeretesen. Talán azért is mélyült el lelkében a fiúi szeretet, a ragaszkodás korán elhalt édesanyjához, merít emlékével csak magában, foglalkozhatott.

Attila gyermekkorának viszontagságait csak később ismertem meg, teljes részletességgel csak abból a feledhetetlen, könyvből, melyben József Jolán megírta a költő élettörténetét. Ki érthette volna meg jobban a költőt, mint pár évvel idősebb nőtestvére, ki anyja helyett is gyámolította egykor, aki érezte, hogy Attilának *nagy emberré* kell válnia és aki később is költői megnyilatkozásainak leg-hűségesebb figyelője maradt. Magam is, ki a makói évek idején Attila legbizalmasabb barátja voltam, mindig új meg új gyönyörűséget tialáltam a kitűnő könyv minden egyes lapján.

József Jolán beszámol arról, hogy Attila költői próbálkozásaival már a makói évek előtt megörvendezettette testvéreit, — őt és húgát, Etust. A közölt

versek közül az egyik, *Ha könny csorog* kezdetű, melyet Attila tizenhárom éves korában írt, már későbbi fejlődésének jeleit mutatja. Attila költői érdeklődéséé tehát már tizenötödik életéve előtt fejeledezett, a makói évek folyamán azonban már megmaradó költői értékeket adott.

MAKÓ ÉS SZEGED

Attila költői fejlődését mind többen és többen figyeltük. Kollégáim közül elsősorban Tettamanti Bélától kapott buzdítást és tanácsot. Nála éppúgy odahaza érezhette magát, mint nálam, engem csak az internátusi lakás hozott össze sűrűbben Attilával. A *Szépség Koldusa* versei közül az *Őszi alkonyat* című finomveretű költeményt Tettamantinak ajánlotta.

Igen gyakori vendége volt Attila Espersit János dr.-nak. A kiváló ügyvéd és irodalombarát akkor még nem a József Jolántól említett szalmafedeles házikóban lakott, azt csak később szerezte. Irodája és fogadószobája — a járásbíróóság közelében — tele volt szép könyvekkel. Ott búvárkodott, lia csak tehette, különösen Adyval foglalkozott s Adynak valamennyi költeményét gondosan számon tartotta.

Attilát mindig nagyon szívesen látta, nem csak tanáccsal ha kellett, pénzzel is támogatta s ha

rossz napok jöttek, Attila hozzá mindig hazatérhetett. Sokszor fordult meg Attila Kesztnér Zoltánnak, a Makói Villamostelep igazgatójának s minden kulturális mozgalom lelkes pártolójának házában is. Nem is tudnám, nem is volna könnyű felsorolni mindazokat, akik Attilát szeretettel vették körül s most is szívesen gondolnak Attila makói éveire.

A két makói újság hamar helyet adott költeményeinek. Különösen két fiatalabb szerkesztő, Gyenge Miklós dr. és Saitos Gyula, kik az újságírás mellett maguk is verselgettek, fogadták szívesen az ifjú költő egyre csengőbb hangzó sorait. Saitos Gyula beszélte el nekem, hogy Attila két napig várakozott rá — első nyilvánosságra szánt verseivel, — míg a makói városházán rátalált. Mikor összetalálkoznak, Attilát meleg barátságába fogadta s Attilának ma is sok értékes kéziratát őrzi.

A makói lapszerkesztők vitték Attila hírért Makón túlra, Szegedre is. Szeged remeteéletű nagy költője, Juhász Gyula, azonnal felismerte Attila nagyrahitottságát, szívesen fogadta be zárkózott életébe s előszót írt Attila első verseskötetéhez: a *Szépség Koldusához*.

Az élő magyar költők közül Attila is, én is Juhász Gyulát éreztük a legmélyebbnek, legteljesebben költőnek. Csodáltuk az Anna-dalok misztikus elragadtatását, a *Milyen volt* álig kimondható érzelmi mélységeit, szerettük hazafias verseinek a magyar értékeket sirató fájalmát.

A nagy költő legkisebb volt ha valamiben *érvényesülnie* kellett. Középiskolai tanári állását ott hagyta, — Makón tanított utoljára, — nagy vállalkozások mellett nem bírta a mindennap aprólékos kicsiségeit. Nyugdíjat soha, kegydíjat is csak jó sokára kapott. Édesanyjával élt szűkös viszonyok közt, szegedi lapokba írogatva. Ha barátai kérésére Makóra jött, hogy irodalmi kérdésekről megtartsa hatalmas szárnyalású előadását, szerényen meghúzódott a folyosó egy szögletében, onnan kellett behívni, ha rá került a sor. Később Szegeden szívesen gyűjtötte kávéházi asztalához a próbálkozó fiatalokat, de szellemes kritikai megjegyzései csak a kávéházi társaság szűk körében hangzottak el. A világháború utáni időkben lefestették Juhász Gyulát, amint kezében zászlóval beszédet mond és lelkesít. Új eszmék mindig lelkesítették, de semmi sem volt tőle távolabb, mint ez a demagóg szónoki póz.

A húszas évek vége felé Juhász Gyula már túl volt élete delelőjén, mindenütt jól ismert költőnek hihette magát. Összejött egyszer Budapesten Attilával. Juhász indítványozna, hogy menjenek ki a Margitszigetre, ott a Nagyszállóban egy divatos, sokat említett író lakott. — Hisz mégis csak költő — mondotta Juhász —, egy novellája valamikor, még a Felvidéken, visszarántott az öngyilkosságtól. — Megjelennek a jómódú író előkelő szállodájában s heizenik, hogy Juhász Gyula van ott. — Nem isme-

rem, nem fogadhatom, — jött vissza az író válasza. Juhász még egy kísérletet tett: — Juhász Gyula van itt Szegedről. — Azt sem ismerem — hangzott az izenet. Mit érezhetett Juhász Gyula, amikor nem álltak szóba vele, amikor egy magyar író nem ismerte őt, pedig méltán hihette magát a magyar kultúra egyik legérdemesebb munkásának!

Juhászt Attilával többször felkerestük Szegeden. Ballagtunk a szűk, azóta újjáépített tiszaparti utcákon. Juhász előttünk, talán valamely festő-barátjával. — Milyen különös érzés — jegyezte meg Attila, — hogy itt megy előttünk Magyarország legnagyobb költője.

Attila más jellemű volt, mint Juhász Gyula. Nem kedvelte a magányt. Ha valami elragadta, mindjárt közölni akarta mással, azokkal, akiket szeretett, társasági ember volt. — Kollektív ember vagy, — mondtam egyszer neki s ezen jót mulattott. De e különböző korú és különböző jellemű férfiak között közös volt a szép rajongó-szeretete, a művészi elhivatottság s közös volt idegrendszerük fájó összeroppanása is. Juhász Gyula alig pár hónappal előzte meg József Attilát — az öngyilkosságban.

ÖNGYILKOS KÍSÉRLET.

Mikor a középiskola hatodik osztályát végezte Attila, volt már irodalmi összeköttetése, a kisváros határán túl is ismert volt neve s éppen az becsülte meg, akit legnagyobbnak tartott a magyar írók nagyjai között. De a maga életében is voltak már élményei. Mire a *Szépség koldusa* megjelent, Makón már nem csak a jódiákat látták benne, tudtak róla mást is. A sorsnak egy hirtelen fordulata kivetette a biztosnak látszó útból, végetvetett a derűs kilátások éveinek.

Szerelmes volt Attila. Természetlesen az első leányba, akit napról-napra láthatott: az internátusi igazgató szépséges, nála alig valamivel idősebb leányába. Hogy ez a szerelem reménytelen, maga is tudta talán, talán illőnek is tartotta, hogy költő szerelme reménytelen legyen.

Egy este, június végén — pár nappal a bizonyítványok kiosztása előtt, — úgy kilenc óra felé feküdni készültek az internátus diákjai. Egyszer csak jelenti valaki, hogy József Attila rosszul érzi magát. Csakhamar jött maga is, azt mondta, búcsúzni akar. Az ünnepélyes búcsúzkodás, Attila sápadtsága még a fiúk aggodalmaskodása is megsejtette velem, hogy valami baj történt. Neki is mintha lett volna még mondanivalója, átadott egy borítékot ezzel a felírással: — *Június 29-én bontható fel!* — Megmondta, hogy ez a végrendelete s

megmondta azt is, hogy megmérgezte magát. Bevett hatvan darab félgrammos aszpirint.

Persze azonnal segítségről akartam gondoskodni. Attila eleinte vonakodott. Ragaszkodott elhatározásához. Nincs értelme életének, nemcsak a szerelem adta kezébe a mérget, hiábavaló az egész élete. Nincs miért élnie, nem szereti őt senki. Hivatkozhattam arra, hogy ő máris drága nekünk, társainak s minden ismerősének, mindenkinek, aki sokat vár tőle s megbecsüli benne a kezdő poétát... Nem sokat használt. Csak amikor magamhoz öleltem s megcsókoltam mint szegény, elhagyott gyermeket, akkor zokogott fel s akkor adta beleegyezését, hogy igen: segítsünk rajta. Egy szó tarthatta csak vissza, melyet kora ifjúságától nélkülözött: a szeretetét.

Orvosért szaladtam. Közelünkben lakott egy derék fiatal, Makóra akkor telepedett orvos, aki maga is tudott Attila szép reményeiről: Rottenstein Antal dr. Azonnal összecsomagolta orvosi szereit, — odahaza feleségem már vizet melegített, — az orvos megérkezett s hozzáfogott a gyomormosás műveletéhez. Attila ekkor már teljesen megadta magát, csak a gumicsőtől félt, hogy le kell nyelnie. *Megfullad* — panaszkodott az öngyilkosjelölt.

Néhány napig feküdni kellett és hamarosan kiheverte a mérgezés ártalmait. Felbonthattam már végrendeletét. Most is őrzöm az írást. Kitépett irkalap, hátán latin dolgozat fogalmazványával. Címé-

ben áthúzta a *Végrendeletem* szót s kijavította: *Véggérésem*. így hangzik:

— *Mindenem azé, akinél van, kivéve az internátusban lévő fehéreneműmet és ruhámat, melyek osztassanak ki szegénysorsú tanulók között.*

A pályázaton nyert 100 K-mat adják oda Kiss Károlynak, akitől ennyit kaptam kölcsön, amit itt is hálásan köszönök; a hátralévő instruktori követelemem 100 K, kérem ezt Fülöp tanár úrnál lévő hátralékom fedezésére fordítani.

Egyéb adósságaimra nézve kérem kedves Gyámomat, hogy azokat fedezze.

Olyan sokan vannak, akik közel állanak szívemhez, hogy lehetetlen most Tőlük külön-külön elbúcsúzni: köszönöm jó szavukat, érdeklődésüket, pártfogásukat s üdvözlök, köszöntök mindenkit!

Makó, 1922 jún. 26.

József Attila.

Véggérése arra vall, hogy rendelkezéseit alaposan megfontolta, tetteire előre készült.

Nem sokkal előbb egy valamivel idősebb fiú is valami okból öngyilkossággal próbálkozott. Őt is megmentették. Életbenmaradása után azonban

a tanári testület ítélkezett felette. Kimondták, hogy szembehelyezkedett az iskolai fegyelemmel, s talán csendes eltávolításra ítélték. Attila érthetetlennek találta, hogyan lehet fegyelmi ítéletet kimondani azzal szemben, aki tulajdon életét akarta kioltani s akinek — bizonyára, mint neki is — éppen több szeretetre, nem pedig fegyelmezésre lett volna szüksége. Tudta, hogy rá is hasonló ítélet várhat. Ekkor még megkapta ugyan a színjeles bizonyítványt, de a következő évre talán az iskolába való felvételre sem számíthatott.

A tisztajeles diák pályája így egyszerre megtörtött. Lehet, hogy odahaza is anyagi bajok léptek fel, Attila sorsának alakulása bizonytalanná vált.

Az előző nyarat sem töltötte Budapesten, akkor Mezőhegyesre ment házitanítónak. Az öngyilkos kísérlet után már erre sem igen számíthatott. Hogy tehát életét fenntarthassa s gyámjának se okozzon gondot, kukoricacsősznek állt be a közeli Kiszomborban. Itt helyezkedett el egy jóra való parasztcsalád földjén a kitűnő diák s nagyra hivatott költő, innen űzte éktelen zenebonával a kártékony varjakat, itt ébredt ismét gyermekkorra súlyos megpróbáltatásainak emlékére. Sokat beszélt később a Kiszomborban eltöltött hetekről. Rossz bádogkanna fenekén ütötte ki legjobb rímeit, — mondotta. Itt született a *Szépség Koldusának* egyik legbájosabb költeménye:

*A kukoricföldön ülök, várok,
Tán arra, hogy a varjú mikor károg
És mikor kell zengő cinnel tovaűzni.*

*A hűs Alkony beborít csöndes kéekkel,
És Rád gondolok nagy gyönyörűséggel
S szeretném a karom derekadra fűzni.*

A szenvedés nem törte meg a sokat próbált ifjút. Rövidesen megjelent kora ifjúságának méltó büszkesége: a *Szépség Koldusa*.

AZ ELSŐ VERSKÖTET.

A legmelegebb szeretettel írt bevezető ajánló sorokat a *legnagyobb költő*, Juhász Gyula a *Szépség Koldusához*. Hivatkozik arra, hogy: — „József Attila Isten kegyelméből való költő, .. . nagy fiatal-sága olyan ígéretekkel teljes, melyeknek beváltása — és ez nem csak és nem mindig a költőn múlik egészen — őt a jövőndő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fogja emelni.”

— „Nem ismerek — mondja Juhász Gyula — bölcsebb és igazabb fajvédelmet, mint a valódi tehetség, az ígéretes fiatalság megbecsülését, pártolását, okos és szerető felkarolását!. Emberek, ma-

gyarok, íme a költő, aki indul magasba és mélybe: József Attila, szeressétek és fogjátok pártját neki.”

Ha valahol, Makón igazán érző szívekre talált a költő meleg ajánlása. Szegény és gazdag, jó ismerős és ismeretlen! irodalombarát egyaránt odaállott a makói diákköltő pártfogói közé. Előfizető íveken csak Makón többet jegyeztek a verskötetből, mint amennyi később a költő legutolsó, legkiforrottabb kötetéből, a *Nagyon fáj* címűből egyáltalán elkelt. A vidéki város valami büszke öntudattal magáénak vallotta a fiatal költőt, aki nem volt szülőtte, de falai közt lett költővé s kinek versei meg is érdemelték ezt a buzgólkodást. Természetes, hogy Budapesten, családjá szűkebb körében is így volt. — Lucie-ék lakása tele van most az én könyvemmel, — mondotta Attila, mikor könyve már megjelent, s büszke volt rá, hogy gyámja gondoskodását már valamivel meghálálhatta. — *Galamb Ödönnek — atyám helyett* — ezekkel a szavakkal ajánlotta nekem a könyv egyik példányát.

Ha ifjúkori első termés is a *Szépség Koldusa*, mégsem egyetlen időszakra vall, hanem éppen a fejlődés útját árulja el. Bár az önképzőköri zsenéket nem vette fel a kötetbe, az első versek mégis a próbálkozás kifejezői. *A vergődő diák* — előtte sívár halom mered, — szeretne kisuhanni, otthagyni könyveit, de int a holnap, *falak*, melyek leomolhatnak, a *lámpa*, mely többé fel nem gyúlna, még a könyv mellett ülő kisdíák képzeletének szülőttei

s ezek a versek nemcsak tartalomban, formában is kezdetlegesebbek. Csak éppen az az érték bennük, hogy ebben a szerény körben is talált megénekelni valót. Hangja később erőteljesebbé válik, s az erősebb hang, a dallamosabb verselés mélyebb élményre mutat. Az ábránd valórválása, az első szerelem ébredése, a velejáró áldozatkészség, leszámolás az élet nagy értékeivel, mindennek feláldozása a szépség és szerelem oltárán — s ha reménytelen ez a szerelem, annál tisztább és önzetlenebb az áldozat, — mindez teljes világkép kialakulását követeli. Élményének ereje adja meg a bátorságot a költőnek, hogy új és zengzetes hangokat hallasson, mint ezekben a könnyed sorokban:

*Márta hajad
Bronz — ajakad
Kéri s lázad a vágyam,
Illatozó,
Vészt okozó
Csókba lehelni be lágyan.*

A hang zengzetessége a költői forma választékoságával egyesül az *ősz alkonyat*, *A bánat*, a *Kukoricaföld* című versekben, megbírja a nehezebb klasszikus formát is (*Juhász Gyulához*) s ódái magaslatra emelkedik, ha a meglépett magyar hazára gondol:

*Ha sújt a villám s reken a gyenge szív,
Ó ösztökéld a tétova honfiút:
Üzend, hogy nincsen Isten, Ember,
Csak magyarok letiport hazája.*

A művészi készség próbaköve nála is a szonett-forma könnyed és eleven alkalmazása. Ilyenek a kötetben: *Távol zongora mellett*, *Szeged alatt*, *Gyöngysor*, *Pap a templomban*, *Részeg a síneken*, *Bús énekhívás*. Érdekesen tűnnek szembe későbbi fejlődésének nyomai. A leírás művészi egyszerűsége mutatkozik a *Perc* és a *Parasztanyóka* soraiban. *Az utca és a föld fiának* vallja magát abban a két versben, melyet a *Medvetánc* című gyűjteményébe is átvett: *A jámbor tehén* és az *Éhség* című ékben. Egyszerű eszközökkel ér el művészi hatást a *Várlak* című költeményben. *Tanítások* című későbbi versciklusát idézi elénk *Tél* című verse, Isten-verseinek első jelentkezése a *Csöndes estéli zsoltár*, öngyilkos tervére emlékeztet a *Spleen* című költemény. Még a *Nagyon fáj* lemondó fájdalma is ott van a *Boros keserűség* című versében, csak hogy itt még hiányzik az az önmardosó kétségbeesés, amely utolsó éveinek költészetét jellemezte.

Különös, hogy későbbi költészetének egyik fő-témájáról, édesanyjáról itt még kevés szó esik. Mindössze az *Erőének* befejező soraiban:

«S én még tudok is alázattal borulni
Anyám begyepesedett koporsójára —

tér vissza mélézó fájdalommal anyja sírjához. De József Attila kilépett már a gyermekkorból s még nem jutott el a férfikor önismeretéig, s éppen az ifjút köiik szüleikhez — élöhöz vagy halotthoz egyaránt — aránylag a leglazább kapcsok. Derüs optimizmus hatja át — minden fájdalma és minden panasza mellett is — ezt a kötetet, az ifjúság magabízása, a biztonság, hogy lehetlenség nincs számára s hogy útja csak előbbre és előbbre vezethet. Bármennyi fájdalom és csalódás érheti, az ifjú tizenhét éves izmaiban gyönyörködik s csak néha borul lé az elveszett múlt¹ koporsójára.

Az ifjúság, *a szent tavasz* első zsengeit magának a *zordon Szépségnek* trónusához viszi méltó és fenséges áldozatra. Egy ájult lelket! hoz a Szépség trónja elé, melyre *száz büszke viadal* várna:

*Ó, hívd életre ápoló szavakkal,
Illesd meg homlokát meleg ajakkal!
Ó Szépség, nézz rá: olyan fiatal.*

AZ UTOLSÓ DIÁKÉVEK.

Iskolai tanulmányait kis megszakítással folytatta. Az internátusba ugyan már nem akart visszatérni, a gimnáziumba nem iratkozott be, de a hátralevő osztályokat magánúton elvégezhetette.

Ehhez nem mindjárt fogott hozzá. Lefoglalta előbb verskötetének kiadása, újabb verseinek elhelyezése, — a Nyugat már ekkor szívesen közölt tőle költeményeket, a *Kukoricaföld* címűt Osváth Ernőnek, a Nyugat szerkesztőjének ajánlotta, — írói hivatását eldöntöttnek s az iskolai kis gondoknál előbbrevalónak tartotta. Megélhetéséről is magának keltett gondoskodnia. Makón mindenki jó ismerőse volt, igen sok házban meleg otthonra találhatott. Espersit János mindig szívesen látta s ha bajban volt, készséggel kísérgítette. Hozzánk egyszer éppen olyan alkalommal tévedt be, amikor az internátusból áthurcolkodtunk egy réges-régi, lebontásra megérett, de mégis lakásul kiutalt házba. Az egész család sürgött-forgott, mindenki hozott át valamit a régi internátusi lakásból, az új lakás konyháján szerény ebédül bableves főtt. Édesanyám valóságos ijedelemmel vette észre, hogy a hurcolkodó családhoz vendég érkezik. Attila azonban éppen nem vendégnek érezte magát. Fölkapott ő is egy-egy féltettebb holmit s vígan hurcolta át az új lakásba. A bablevesnek pedig igen megörült, ekkor tudtuk meg, hogy ez a legkedvesebb eledele. Nálunk is maradt néhány napig, fölolvasta verseit, megvitattuk a megvitatni valókat, sokszor bizony elég soká fennmaradtunk, másnap azonban Attila mindig következetesen délig aludt. Nálunk ez persze nem nagyon tetszett a család nőtagjainak, Espersit-

nél, aki magános életet élt, ezt mindig könnyen megtehetette.

A makói ismerős családoknál tanítást könnyen vállalhatott és vállalt is, így többnyire Makón élt. A következő nyarat is ott töltötte, akkor már nem mint házitanító, hanem kisebbik néniével, Etussal együtt, mint nyaraló vendég. Közben, természetesen Budapesten Makaiéknál is többször megfordult.

Régebbi jeles előmenetele alapján a hetedik és nyolcadik osztályról összevont magánvizsgálatra kapott engedélyt. Az osztályvizsgálatokat Makón tette le 1923 júniusában, az érettségit pedig Budapesten ugyanennek az évnek decemberében. Ekként volt tanulóársait végeredményben, fél évvel megelőzte.

Vizsgálataira nem sokat tanult. Nem is volt más terve, mint hogy a követelményeknek egyáltalán megfeleljen. Nyolcadik osztályos vizsgálatára együtt néztük át Horatius néhány költeményét. Ezek feldolgozása is könnyen ment, akár a régi, szorgalmas diákévekben, de sokat nem foglalkozhatott velük. A hetedik osztályt jó, a nyolcadikat elégséges eredménnyel végezte. Kérésemre Maros (Matusik) István; barátom, — kivel együtt tanítottunk a makói gimnáziumban, — összeállította József Attila gimnáziumi bizonyítványait. Osztályzatai a következők:

Osztály	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Görög pótló irodalom	Német nyelv	Történelem	Természettan	Természettan	Mennyiségtan	Görög pótló rajz	Bölcsélet	Köznevelés	Gyorsírás	Testgyakorlás	Írásbeli dolgozatok külső alakja	Magaviselet
V.	2	2	2	—	1	2	1	1	—	1	3	—	—	—	2	2	1
VI.	1	1	1	1	—	1	1	1	—	1	—	—	—	1	1	2	1
VII.	2	2	3	2	—	2	2	—	2	2	—	—	—	—	—	—	—
VIII.	2	3	3	3	—	3	3	—	3	3	—	3	3	—	—	—	—

Élénken emlékezem még nyolcadik osztályos vizsgálatára. Éppen a magyar irodalmi írásbelin majdnem baj történt. Tételül a forradalom utáni kor lírájának ismertetését kapta. Attila elemében volt. Kitűnően ismerte a korszak nagy szellemeit s kitűnően megírta dolgozatát. Megfeledezett azonban a kisebb írókról. Vizsgáztató kollégám, — bár egyébként jóindulatú ember volt, — belekötött ezekben a kicsiségekbe. Elégtelen osztályzatot akart írni a dolgozatra. Tettamanti barátommal együtt elővettük a dolgozatot s a kollégát s addig harcoltunk vele, míg megadta a dolgozatra az — elégséges osztályzatot. Más tárgyból nem volt baj. József Jolán könyvéből tudom, hogy érettségi vizsgálatán, Budapesten ugyancsak a magyar irodalomból kellett hasonló nehézségen átesnie. Erre céloz Attila is Tettamanti Bélához írt, később következő levelében.

A MŰVÉS ZET: TUDOMÁNY

A gimnázium két felső osztályának elvégzésével némi gondtól szabadult Attila, de ekkor már más gond és terv fütötte lelkét. Éppen érettségi vizsgálata előtt állott, mikor összegyűjtötte s elküldötte nekem *Tanítások* című verssorozatát. *Ti jók vagytok mindannyian*, — ezekkel a megkapó szavakkal fordul embertársaihoz a sokat próbált ifjú. Kisérőlevele így hangzik:

Bp. 923. dec. 8.

Kedves Ödön Bátyám,
igazi megbánással kérem a bocsánatot azért, hogy ilyen későn írok. De erről igazán sokat lehetne filozofálni és én most egészen másról akarok írni. Még pedig új meglátásaimról. Küldök itt vagy nyolc verset, amiről pontos és kimerítő kritikát és észrevételt kérek. Mikor ezekhez, a Tanításokhoz hozzáfogtam, az lebegett szemem előtt, hogy ha egy rablóyilkosnak azt mondom — nagy melegséggel, ami az interpretátor dolga — „Te jó vagy”, akkor ez föltétlenül olyan'szuggesztív hatással van rá, hogy minden természetellenes rosszaság és „esetleges” dac vagy kegyetlenség kihull belőle. Mert lehetetlen, hogy ez, amit a legkevéssbé sem várt, meg ne döbbsentse befelé. Természetes, hogy a hatás rövid ideig tart; embere válogatja. Hanem az bizonyos, hogy ezt többé elfelejteni nem fogja, legfeljebb időnként megfeledkezik róla. Így tehát

első látszatra az aktivizmushoz jutunk el. Azonban ez sokkal több az aktivizmusnál, mert evvel nem valami tetre vagy bármire akarom rábírní, hanem az ember addig „magába-tudott” lényegét akarom megváltoztatni. (Azért tettem ezt a jelzőt idézőjelbe, mert én föltétlenül bízom az emberben és olyannak tartom — még pedig hitből és meggyőződésből, — amilyennek a Tanításaimban mutatkozik.) A ciklusnak ez csak elenyésző kis része, tehát remélhető, hogy az egész eddig nem ismert vagy félreismert embert „lényegében” megmutatom. Ebben természetesen benne foglaltatik az a többé-kevésbé fontos változás is, amit el kell hogy érjen a dolgok új meglátása. Mert egy mesebeli év alvó ha felébredvén, kinéz a világba, nem úgy fog öltözni, ahogy álmában volt, vagy szeretett volna, hanem bizonyára az időjárást veszi figyelembe. Mérlegelve a dolgokat és ha közvetítőnek vesszük a prózát (a regényt), akkor az ú. n. költői igazságszolgáltatáshoz jutunk el. Ez azonban nem az eddig így nevezett művészetbeli elégtételt jelenti, mert eddig csak arra szolgált, hogy a mese kerek legyen és kicsikarjon belőlünk egy kis jó polgári kosztón is tengődő katharsist, hanem ezt én csakis ethikai, mégpedig új-ethikai értelemben fogom fel, ami már az ember szerintem-való lényegéhez roppant nagy közeledést mutat. A művészet pedig nem egyéb, mint önmagunk keresése, amit megfelelőbben úgy is lehet mondani, hogy: Emberkeresése az Ember-

ben. (A prózát az előbb azért hoztam fel, mert a „Ti jók vagytok mindannyian” kezdetű verset regénnyé lehetne bővíteni, amikor is az olvasó súlyos és erős két praemissát kap, amelyek elseje a tárgyalás, másodika pedig a befejezés, amelynek jelen esetben olyannak kell lennie, hogy az olvasó a megfelelő konklúziót vonja le belőle: amit pedig csak a fentiek szerint bírok elképzelni. Vagyis így a vers szuggesztív kinyilatkoztatás, a próza pedig igazságügyi döntvénytár, amikor is csak egy ítéletet lehet mondani, és azt se mondja senki — prózában nem, soha nem szabad! — hanem a prózaolvasóban mondódik. Tehát így a regény is szuggesztív kell hogy legyen!) Most művészetbeli megújulás előtt állunk, amit elég keserves lesz keresztülvinni, mert még nincs meg az új ethika, ami pedig még Krisztus etikájától is sokban fog különbözni. Én úgy képelem el, hogy circa olyan arányban tér el az új testamentumtól, amilyen arányban az új testamentum az ótól. És ez nem bolondság, ezt én erős hittel hiszem és így vélek eljutni az én életem értelméhez, hogy azután megtaláljam az élet (és a létezés) értelmét. Ez összefügg szervesen az Isten-hittel és itt figyelmeztetem Ödön bátyámat arra az álmomra, amit Makón már elmondtam, hogy én az Istent új és igazi valójában fogom megmutatni. Hogy már kapiskáltam ehhez, azt a Lázadó krisztus és a 13. szonett is megmutatja (Minden lélek az Úrba szabadul, fakir és kéjenc ott egygyé

békülnek — mint illat s dögbűz ... nyögés, röhej... fönn halk illatszifóniába gyűlnek. Minden világ a Mérhetetlen része, az Isten is a lelkek egy egésze.) Én most már nem is költőnek tartom magamat, hanem tanítónak. Mert nagyon furcsa gondolatba akadtam: a művészet: tudomány. S abban különbözik a tudománynak mondott tudománytól, hogy nem jár fáradsággal, nem magyaráz, hanem elhítt! Tehát csak a módszerekben van különbség, a lényege mindkettőnek ugyanaz. A tudomány mindegyik ágának megfelelője a művészetben is megvan. Hogy eddig a művészetet nem ismerték el ennek, az csak az eddigi korok kultúrájának félbölcsesség — félbölcsekedésére vall és arra, hogy irtózott az élet komoly meggondolásától. így az eddigi filozófia sem más, mint ráhibázások, rábukkánsok és valóban jó ötletek eredménye (ötlet $a = a$, mert bizonyos, hogy nem facsarta ki agyát az a filozófus, aki ezt leírta). Azonban ez nem akar kritika vagy becsmélés lenni, hanem csupán megállapítás és ez nem von le semmit az értékéből.

Az új drámáról csak legközelebb, a válasz után fogok írni, tekintve, hogy már három óra is elmúlt, annyit azonban már most előrebocsátok, hogy amint a (az új) vers lényege a szavak és megmondások, a(z új) regényé a mese és a konklúziókényszerítés szuggesztív voltában rejlik, úgy az új dráma lényege a cselekvény gondolkodásra-semengedő szuggesztivitásában. A drámában nem sza-

bad filozofálni! Ott látni kell a filozófiát és nem hallani.

Kedves Ödön Bátyám, mindezek után, amiket hirtelen rángattam elő magamból, mert már őrészen készülődök írni, de soha meg nem gondoltam, hogy mi legyen az írás, a szívből, szeretetből, megértésből most már még egy szobát szeretnék lefoglalni, hogy kis családomat is elhelyezhessem.

Hogy szolgál az egészség? Hogy van Bátyámné asszony? A gyerekek? Mindezekről kimerítő tudósítást kérek a valószínű karácsonyi viszontlátásig.

Sok szerető öleléssel

Attila

U. i. A Tanításoknak nem ez a végleges sorrendje, hanem ki fogom kérni Ödön Bátyám tanácsát, ha megcsináltam belőle egy számottevő részt. — Az írásbeli nagyon jól sikerült, a szóbeli valószínű. hétfőn lesz.

A.

Amit ebben a levélben elmond, az már a *Nem én kiáltok* kötetben vallott felfogására mutat. Költői hivatásának komolysága kívánta így, hogy a művészetet is tudománynak higgye, nem valami henye szép-formáló játéknak, hanem hatóerőnek, mely tetteirendít. Az itt elmondottakat a *Nem én kiáltok* utószavával kell egybevetnünk. Ott ezeket mondja:

— Én nem azért jöttem, hogy böggjek, hogy buzdítsak, hanem hogy tegyek. Egy mindany-

nyiunknál szocálisabb ember szinte csak sejtett alakja lebeg a szívek fölött. Kell, hogy reárajkam húsomat és beleágyazzam csontjaimat. Hogy ez nem „művészet”? Hát akkor füttyölök a „művészetre”, én többet akarok, én azt akarom, ami kell.

Érik a fény, a Metaars. —

A levélben említett szonett a Kozmosz éneke című szonettkoszorújának nem tizenharmadik, hanem tizenkettedik szonettje. Ezt a szonettkoszorút, — tizennégy önálló szonett, melyek első és utolsó soraiból a tizenötödik, a mesterszonett alakul, — tartalmilag is sokra tartotta s formai remekelésnek vélte. Makón sokáig kéziratban ismerték. Köteteibe, — akkor már talán csak költői gyakorlásnak tartotta őket, — nem vette fel, csupán összegyűjtött verseinek 1940-i kiadásában láttak napvilágot. (Cserépfalvi kiadás, sajtó alá rendezte: Bálint György.)

TANÍTÁSOK

A *Tanítások* című sorozatban következő verseit küldötte meg:

I.

LESZNEK, *akik majd kinevetnek.*

Ti ne hallgassatok azokra.

Olyanok ők, mint a cserepes

*Urasági kastély gyermekei:
Nevetik a durvaorrú parasztot,
Mikor trágyás szekerén elindul,
Hogy kenyérré kovászolja a földet.*

*És lesznek, akik elszörnyülködven
Ilyesfélét beszélnek egymásnak:
Miket össze nem fecseg ez az ember!
Hisz ez bolond, zárjuk el hamar,
Lázás hitét lehüti majd a magánosság.*

*Erre pedig csak azt mondhatom,
Az én akarásom nem bolondság,
Hanem tövigkalászos táblája a tibennetek
Még csak csírázó búzaszemeknek.
Az én hitem a földnek melegsége
És miként a föld szétosztja melegét
Gyenge füveknek, rengeteg erdőknek egyaránt,
Az én hitemet úgy osztom szét közöttetek.*

*Ti mégse hallgassatok a szörnyülködőkre
És meg ne vessétek őket:
Mindannyian és egyformán
Testvéreim vagytok.*

2.

*Ti jók vagytok mindannyian
Miért csinálnátok hát rosszat?*

*Néha úgy vagytok a rosszal,
Mint az ópiumot szívó a pipájával,
Ameddig csak tart a mámor, gyönyörűséggel
 telik meg,
Aztán pedig irtózik önönmagától is,
Mert miért isztok pálinkát tej helyeit?
Hisz anyátok teje sose válik pálinkává.*

*Ti jók vagytok mindannyian,
Hisz mindnyájan örültök a jónak
S fontoljátok meg, amit mondok:
Nem sánta az, aki
Együtt lelkendezik a csuszkátokkal.*

3.

*Ne legyen bennetek kegyetlenség
És irgalmasság se legyen bennetek.*

*Ha kegyetlenek vagytok,
Fiaitok is kegyetlenek lesznek.
Ha valamely bokron tövis terem,
Sarjadékán is tövis terem.
S elszaporodván tövestül kitépi
És kemencére veti a gazda,
így szakajtja ki kövér földjéből
Az ártatlanul kegyetleneket,
Már csak szülékük miatt is,
S tüzre, háborúba veti: az idő.*

*Ne legyen bennetek kegyetlenség
És irgalmasság se legyen bennetek.*

*Az irgalmasok irgalmasságra várnak,
Ti pedig éljetez úgy és úgy tegyetek,
Hogy ne legyen szükségtök irgalomra
S ne legyen miért irgalmazni nektek.*

4.

Most a jövőendő férfiakról szölok.

*Ők lesznek az erő és szelídség,
Szétszaggatják a tudás vasálarcát,
Hogy az arcán meglássák a lelkét.
Megcsókolják a kenyeret, a tejet
S amely kezükkel simogatják gyermekük fejét,
Ugyanavval kifacsarják az érckövekből
A vasat és minden fémeket.
Városokat raknak a hegyekből,
Nyugodt és roppant tüdejük a vihart,
A fergeteget magába szívja,
S megcsöndesülnek mind az óceánok.
Mindig várnak váratlan vendégre,
Az ő számára is terítettnek
És megterítik a szívüket is.
Az Isten szerető öccsei ők.
Legyetek hasonlók hozzájuk,
Hogy kisgyerekeitek liliomlábaikkal*

*Ártatlanul mehessenek át
Az előttük álló vértengen.*

5.

*Az üvegöntők nagy tüzezet raknak
És vérükkel és veritékükkel
összekeverik az anyagot,
Mely katlanukban átlátszóvá forr.
Azután meg táblákba öntik
S erős karjuk fogyó erejével
Egészen simára hengerelik.
És amikor megvirrad a nap,
A városokba meg a tanyai viskóba
Elviszik vele a világosságot.*

*Néha napszámosnak hívjátok őket,
Néha pedig költőnek mondjátok,
Noha nem több egyik a másiknál.
Lassan egyformán elfogy a vérük,
ők maguk is átlátszóvá lesznek,
Ragyogó, nagy kristályablakok
A belőletek épülő jövőndön.*

6.

*Előttetek egy ember ment el
S utánatok is jön egy ember.*

*Néhányatoknak mégis fáj a járás
 S fájnak a földes, iszapos tavak,
 Hol a veritéket és az út porát
 Le kell mosni a fáradt tagokról,
 Írtóznak tőlük s tisztaságra vágnak
 S tán alázattal fürödnének mindig
 Kristályvérében a megváltóknak,
 De nékik az élet iszapos gödör,
 Boldogtalanság öblögeti őket,
 Míg patyolat-fehérré facsar ódnak,
 Mint a mosott ruha jó anyám kezében.
 Reszketnek a vizek iszapjától
 S mégis, mégis tisztátalanul
 Semmi kedvük sincsen továbbmenni.*

*Ti boldogtalanok, nem egyedül vagytok,
 Előttetek egy ember ment el
 S utánatok is jön egy ember.*

*Nézzetek apró unokáitokra:
 Boldog örömmel élik a fogócskát
 És nézzetek ősz nagyapáitokra:
 Boldog örömmel ballagnak ők is,
 Miként azok a katonák,
 Kik akár veszített, akár nyert csaták után,
 Békességet áhító szívekkel
 Fáradtan, de füttyörészve hazafelé mennek.*

*A tegnapiak és atyáitok
A jajok lúgjával próbáltak mosakodni
S ime, tinéktek nem kell kutakat ásni
És nem szükséges,
Hogy telesírjátok a kiapadt tavakat,
Csak gyertek velem
És el ne maradjatok tőlem,
Az én számról friss fotrások fakadnak,
Merítsétek bele véres értelmeteket,
Hányjátok el fegyvereiteket,
Mert a szerszámok nem férnek kezetekbe,
Még a múzeumokból is vessétek ki azokat,
Nehogy ők, akiből én előrejöttem,
Titeket vessenek ki majd magukból,
Mint a fegyverek fegyvereit,
Mert hogyha már muszáj választani,
Inkább testvéreink közül hulljon el egy,
Mint két idegen felebarát.*

*A koldusszegénynek krajcárt adtok,
Noha ti is igazságot kértek
S nem vagytok különbek a gyilkosoknál,
A sikkasztóknál, akik lányra pazarolnak,
Mégis felakasztjátok, becsukjátok őket.
Vagy hová lett a békesség a földről?*

*És kik pazarolták ölebekre
A felebaráti szeretetet?
Bizony mindezek a dolgok
Meglátszanak az idő könyvében.*

*Ó jaj azoknak, akik
Nem másszák meg a magasságokat
S úgy kerülük szavamát, mint a szakadékot,
Mert az anyák teje könnyekké változott,
Testvéreink elhulltak úgy,
Mint jégzivatarban a gyümölcsök,
Amelyeket senki, senki, senki
Kosarába többé nem szed össze.*

A kísérőlevélben azt vallja, hogy már nem is költőnek tartja magát, hanem tanítónak. A művészet: tudomány, de nem magyaráz, hanem elhítet! Ez a felfogás látszik meg a *Tanítások* verssorozatán. Azonban éppen ezért kevésbé közvetleneknek és szuggesztíveknak érezzük ezeket a verseket, mint a később Írottakat vagy éppen a *Medvetánc* kötetbe gyűjtötteket. Még legközelebbi kötetébe, a *Nem én kiáltok* versei közé is csak hármat vett föl a nyolc közül (*Jövendő férfiak, Üvegöntők, Ti jók vagytok mindannyian*) s ezeket is némi változtatással közölte. A sorozatot tovább is folytatta. A *Nem én kiáltok* kötetben a *Tanítások* sorából valók még *A számokról* s a *Karácsony* című versek. A

sorozat egyik kiadatlan darabja József Jolán birtokában van. (L. Függelék.)

Ha azonban később át is haladt József Attila fejlődése a *Tanítások* megnyilatkozási formáján: erre a korszakára annál jellemzőbbek az itt egybefoglalt költemények. Sajátságuk a kifejezési forma keresése, — kísérőlevelében vallja, hogy a művészet: Emberkeresése az Embernek, — s ez a forma-keresés éppen az ifjúság jellemvonása. A kifejezési forma keresése azonban József Attilánál egész versorozatot hozott napvilágra, következetes állásfoglalást nemcsak a költői kifejezés, hanem az általa vallott *új etika* irányában s ugyanaz a mély hivatástudat hatja át írásukkor, mint későbbi, legkiforrottabb verseiben.

KIÁLTVÁNY ISTENHEZ

Nem sokkal a *Tanítások* megérkezte után Tettamanti Béla is levelet kapott Attilától. Tettamanti barátom lekötelező szívességgel egyezett bele ennek a levélnek közlésébe. A levél közvetlenül az érettségi szóbeli vizsgálat után kelt, egész éjszakai tanulás után. Legnagyobb részében eseményeket s terveket közöl: érettségi feleleteiről ír, gyámja bankban akarja elhelyezni, de ő irtózik ettől a munkától, Makóra kívánczik, hogy drámát írhasson, verssel ajándé-

kozza meg Tettamanti Bélát is — írása eddig idegesen sietős, a következő bekezdést másnap, pihentén írja meg. Mindjárt fejtegetésbe is kezd — a dráma fejlődéséről. Fejtegetéseit hamarosan megszakítja, még a mondatot sem fejezi be s a levelet aláíratlanul adja postára.

A versnek, melyet a levélhez csatol, *Kiáltvány Istenhez* címet adja. Később a *Nem én kiáltok* kötetben *Kiáltunk Istenhez* címmel jelent meg változtatás nélkül. Kínzottan és fájdalmasan fordul Istenhez:

— *Ó, légy a mi érző, meleg bőrünk,
Hogy a fájdalom leperogjen rólunk, —*

mert:

— *A vizeken már deleznek a felhők,
Eztán már csak az árnyak sokasodnak:
Dologvégzetlen kell, hogy hazatérjünk,
Mégálni lecsukódó szemeid alatt. —*

Ez a vers mintha a *Tanításokból* sarjadt volna. Ott még nyugodt biztonsággal magyarázza és mutatja meg *a jövő férfiainak* útját. Itt érzi, hogy segítség kell ahhoz,

— *Hogy végre egyszer megfaraghassuk már
A márványszobrot és a deszkalócát. —*

Istenhez kiált. Bízik még, bár sok a fájdalma

és keserű a panasza. Később — nemsokára — továbbhalad ezen az úton s megszületik a csüggedés éneke: a *Lázadó Krisztus*.

A Tettamanti Bélához írt levél szövege a következő:

Bp. 1923. dec. 13.

És a gonoszok közt adtak sírt néki, és a gazdagok mellé jutott kínos halál után: pedig nem cselekedett hamisságot, és álnokság sem találtatott szájában.

Ésaiás k. LIII. 9.

Kedves Tettamanti Bátyám,

az eddigi gonosz hallgatásomért, úgy vélem, bocsánatot hoz nékem az érettségi. Ma délelőtt volt meg, az Attila-utcai gimnáziumban, Pintér főigazgató elnöklete mellett. Hogy egy emberben annyi rosszakarát legyen, mint Pintérben, azt még csak nem is sejtettem. A magyarral bajok lesznek, de a többi négy tantárgyból fényesen feleltem. Történelem, számtan, latin egész biztosan jeles, hacsak a magyar miatt nem szállítják le. A fizika szintén jól ment, azonban úgy láttam, hogy kettést írt be. A bizonyítványt csak a jövő kedden kapom meg.

Kedves Gyámom bankba akar tenni ismét, pedig már egyszer voltam és láthatta, hogy milyen kedvetlenül csináltam, annak dacára, hogy mindenki dicsért. . . Most Zsolt Béla barátom révén bejuthatnék a Világhoz, becsületes fizetéssel, de a Gyámom hallani sem akar róla. Én már kezdek kétségbe esni, jajgatva törvén az eszem, hogy mi-

féleképpen lehetne a bankoktól örökre megszabadulni. Engemet világnézeti meggyőződésem minden ilyen nagyobbkaliberű kapitalista vállalatától visszaírtóztat, nem is szólva arról, hogy a költő is berzenkedik és félve fél mindentől, ami az ő rovására megy.

Karácsonyra lemegyek Makóra, mert ott, vélem, nyugodtan megcsinálhatom azt az egyfelvonásos drámát, ami már régen papírra vágyakozik, de bizony itt a körülmények, — amíg függök valakitől, — éppen úgy nem engedik meg, mint a szeretés orrában lévő drót a túrást. És én néha még a bankba is beletörődöm, hisz néha kiapadnak a tengerek és az egek is.

Galamb Ödön Bátyámnak elküldöttem új versciklusomat, ami még befejezve nincsen, ezért ne haragudjék, szeretett Béla Bátyám, hogy nem írom le mégegyszer, majd ő meg fogja mutatni. Azonban itt is küldök verset, amit viszont ő nem kapott meg. Azonban örülten kíváncsi vagyok, mit szól Tettamanti Bátyám ahhoz a nyolc vershez. — Most nem nagyon tudok írni, semmi se jut az eszembe, hisz fáradt is vagyok, egész reggel hétig megszakítás nélkül tanultam, még az úton is, a délelőtt meg vizsga, úgy hogy fáj a fejem. Meglehet, hogy föladom a levelet, meglehet, hogy folytatom, de az már csak holnap lesz. Éppen ideszól az Etus, hogy sok üdvözlötet küld.

Kedves Bátyám, a versnek köszönhető, hogy

nem adtam fel a levelet: nem volt még leírva. Illik hát megdicsérni. Hiába voltam olyan fáradt, két-harmad-éccaka nem aludtam és fényes dolgokra jöttem rá. Többek között rájöttem arra, hogy eddig tulajdonképpen a dráma nem változott az ősidők óta. A változás alatt stílusváltozást értek, mert a görög végzetdrámák alapmotívumai alig különböznek a Shakespeare . . .

A nagyhatalmú főigazgató s az álmodozó gyermekifjú összeütközését József Jolán könyve világítja meg. József Attila érettségi vizsgálata előtt elküldötte Pintér Jenőnek, az irodalomtörténet írójának s vizsgálati elnökének az ő első verses kötetét. A főigazgató a verseket aligha tekintette meg s az ifjú költő viselkedését talán csak diákos nyegleségnek véle. Annál inkább igyekezett kikérdezni a múlt nagyjainak ismeretéből. Arany balladáiról kérdezősködött. Az egyik címét tudakolta. *Kukoricafosztás*, — mondta Attila, Tengerihántás helyett. Ezért volt baj a magyarból.

Pintér Jenőt, a nagyszerű magyar múlt fárad-, hatatlan kutatóját bizonyára nem ebből a tévedéséből kell megítélnünk. Azt a verscímet, — ha ma élne, — maga is elengedné s azt a verskötetet nemcsak átlapozná. Az érdemtelen kudarc azonban fáj és fájhatott a *Tanítások* s a *Kiáltvány* szerzőjének. Vitte ez is tovább — a *Lázadó Krisztus* felé.

LÁZADÓ KRISZTUS

Attila az érettségi után állást vállalt. Gyámja szerzett neki valami irodai alkalmazást s ő ott egy darabig ki is tartott. Közben mellékfoglalkozásai is akadtak. Előkelő állású, de csekély stíluskészségű férfiak számára szónoki beszédeket készített. Ezt a murikát elég jól fizették, egy eset azonban Attilát módfelett] felháborította. Valahogyan tudomására jutott, hogy a szónoklat megrendelője elmondott néhány kiemelni valót s hozzátette: *A többivel törődjék a firkász.* — Azóta fizetett beszédet aligha írt többet.

Rövidesen közbejött valami, ami végleg kizárta kispolgári elhelyezkedéséből. Istenkáromlás miatt perbefogta az ügyészség a *Lázadó Krisztus* című verse miatt. Attilát váratlanul érte a vád alá helyezés. Ezenkilencszázhuszonnégy nyarán kaptam tőle egy levelet, melyet június közepén kezdett s egy hónapi megszakítással folytatott. A levél elején még irodai elhelyezkedéséről szól, a levél második felét a bírósági tárgyalás után írta meg:

Bp. 1924. jún, 17.

*Drága jó Ödön Bátyám,
a regényes hallgatásból kilépek emelt fővel és —
sose tudja az ember, hogy mit akar, csak hiszi —
előreláthatóan, azaz érezhetően teleírom az egész
ívet. Emelt fővel lépek ki a regényes hallgatásból,*

mert immár tisztos polgár lettem és komoly hivatalba járok, ahol minden jóra való ember igyekszik főnökei jóindulatát kiérdemelni, hogy őszes fejével majdan második osztályon bólogasson, elszenderedvén, miközben a vonat „Csúznak Biztos Matt” t. című fürdőhely felé — csodahatású — nehezményezi a kilométereket, (Le kell feküdni, holnap folytatom.)

*

Lám, én még levelet sem írhatok tisztességesen. Mindig közbe kell jönnie valaminek — valakinek. Ma már július 13-t írunk és én csak ma folytatom, amit elhagytam, majdnem egy hónap múlva. Most már látom, ha sikerült volna befejezni, nagyon számár lett volna az a levél. Ugyanahogy erre is azt fogom mondani egy hónap múlva. Im-már utána vagyok a tárgyalásnak is: 8 hónap fogház és 200.000.— K pénzbüntetés. 1924. Istenkáromlás. Versben. 19 évvel. Hiszen még ezt a tizenkilencet is ellopták tőlem! Vétettem én evvel nekik? Különben a törvény: törvény. Csak azt nem tudom megérteni, hogy miután az ügyész is elismerte a vers tendenciájának nemességét és a jóhiszeműséget pedig feltétlenül, de a vádat — érthetően — tovább is fenntartja, akkor akad bíróság, amely „marasztaló ítéletét” hoz és abban 8 hónapra elítél egy 19 éves fiatalembert, „enyhítő” körülménynek véve „fiatal korát” és

súlyosbítanak „a gyalázó kifejezések egész halma-
zát”. Természetesen *esküdszék nélkül!*
Amikor hallottam Vámbéry beszédét — gyönyörűen és erősen beszélt — meg voltam győződve, hogy fölmentenek. Egész nyugodt voltam. Akkor jöttem egy kicsit lázba, amikor az elévülésről vitatkoztak. A végén kisül, hogy az elévüléshez csak 4 nap hiányzik! De hiányzik. Föllebbeztünk. Majd leszállítják. De végül mégis le fognak csukni.

Rosszkor fogtam a levél folytatáshoz, mett most mindent olyan üresnek érzek. Pedig csak én vagyok üres. Fáradt vagyok. Dehát, istenem, a fáradtság butaságot jelent? Nem hiszem, hogy borzasztóbb volna-e vagy akadna-e annál, amikor az ember semmit sem tud. A szó szoros értelmében semmit, egy mondatot becsületesen, magyarosan, világosan fogalmazva. Amikor kívül-belül ördögök vernek izzó vasrudakkal, addig, amíg nem írsz, és muszáj írni, pedig azt se tudod, hogy mit, hogyan. Mintha lábatlan gyereket verne az apja, hogy mért nem mész már, mit lopod a napot!!

A levelet nem fejezte be, aláírás sincs rajta. Lehet, hogy mondanivalóit még nem tartotta befejezettnek. Az első bírósági tárgyalás kimenetele mélyen lesújtotta. Később a Kúria felmentette ugyan,

de lelkében; soká megmaradt a fájó érzés, hogy szándékai tisztaságát kétségbevonták s mikor szépet, nagyot akart kifejezni, — ennyire félreértették. Adyt hazafiatlannak mondták valaha, mert nagyon szerette hazáját, József Attilát istenkáromlással vádolták, mert lelkében egybeolvadt Istenével.

Kevéssel az idézett levél érkezte után Makóra látogatott Attila. Visszautazásakor együtt mentünk Budapestre. Az éjjeli személyvonattal utaztunk. Egész éjjel volt beszélőnivalónk. Filozófiai terveimet adtam elő. Attila volt az első és egyetlen, akinek ezeket a próbálkozásokat az éjtszaka csendjében el mertem és el tudtam mondani. A kora reggeli órákban érkeztünk Budapestre. Attila reggelire meghívott a Lovag-utcába.

Ott ismerkedtem meg Makai Ödönnel. Igen kedvesen fogadott, nagyon sok érdekes dolgot mondott el. Különösen meglepett külpolitikai tájékozottságával. Lucie nem volt odahaza.

Attila makói tartózkodása idején rögtönzött tanácskozás volt Espersitéknél Attila jövőjét illetőleg. Egyetemre fogják beíratni és pedig minden valószínűség szerint a szegedi egyetemre. Nem tartottam jónak a tervet. Azt gondoltam, hogy a vidéki város egyetemén kevesebb tanulnivalót talál s könnyen keveredhetik *rossz társaságba*. Juhász Gyula mosolyogva legyintett az aggodalmasko-

dásra. Nem félt ő a *zülléstől*, a kiskocsmák társaságától s talán Attilát szívesen látta maga mellett. Attila az ősszel beiratkozott a szegedi egyetemre. Magyar-francia szakos tanárjelölt lett. A magyar irodalmat szívből szolgálta, franciául egy árva szót sem tudott. De éppen azért választotta a francia nyelvet, hogy majd azt is megtanulja. Sok mindent, lebírt már Attila, míg ide eljutott, a lehetetlent nem ismerte. S ebben ekkor még igaza volt.

LEHETTEM VOLNA OKTATÓ ...

Az egyetemen nagy buzgalommal fogott a tanuláshoz. Anyagi gondjai itt is voltak, voltak költői gondjai is, hiszen a *Szépség Koldusa* már régen megjelent, azóta Attila sokat érett, fejlődött, új versei garmadába gyűltek. Attila mindent bírt. Egyetemre járt, dolgozott, nélkülözött s verseiben készült a halhatatlanságra.

Kitűnő diák akart lenni. Az egyetemi életbe egészen beilleszkedett. Nem is tartotta már sokkal többnek magát társainál, akik pedig csak egyféle munkát végeztek s ahhoz is teljes erőfeszítésük kellett. — Nagyon derék, intelligens fiúk vannak körülöttem, — mondotta — én talán csak annyiban tudok többet, mint ők, mert újságot is olvasok, nemcsak a szaktárgyaim érdekelnek. — A tanulá-

son s a költészetten kívül Attilát ekkor már a politika is foglalkoztatta.

Az egyetemi időszak első heteiben örvendeztetett meg következő levelével:

Szeged, 1924. okt. 30.

Aranyos Ödön Bátyám, ezennel meghívom magam — persze, föltéve, ha ki nem dobnak — Ödön Bátyámhoz: szombatra, vasárnapra, hétfőre és esetleg keddre is, szóval addigra, ameddig a szünet itt az Egyetemen eltart. (Pompás szó, mert ha átmegyek Makóra, akkor engem a szünet négy napig eltart.) Szombaton hajnalban már utazom is. „Ha Ödön Bátyáméknál nem, akkor majd csak kapok szállást valahol, kenyeret pedig viszek magammal.”

Nagyszerűen sikerült a magyar irodalomtörténet-szemináriumi dolgozatom: a Pannóniai Énekről. Dézsi azt mondta, hogy „még sok kiváló dolgot, munkát várunk József Attila úrtól.” És ez — hallahi-hé-ha-hó — ma délelőtt történt. — Különben már 44 órám van 20 collegiummal.

Viszek magammal egy nagyszerű, szenzációs, zseniális verseskötetet is. Azaz, hogy többet viszek. Pintér Ferenc: Ostromolják a várost. 1924.

Van egy pár szép új versem, azokat is viszem. És most jön a legfontosabb: A villámok szeretője c. kötet lezárattott. Kiadó — Genius lobog a látha-

táron. Hát tulajdonképpen ennek az összeállításában kell segédkeznie Ödön Bátyámnak. — Másnak most nem írok, ezt az 1800 K-t is úgy kérem majd kölcsön. Üdvözlök külön-külön is mindenkit. Csókkal, öleléssel

Attila

Dézi professzor szemináriumában tehát már akkor szép sikert aratott. — Mi lehetett volna szegény Attilából, ha ezen az úton halad tovább? Ma már dísze volna talán valamelyik egyetemi tanzéknek, zseniális megállapításai volnának a *Pannóniai Énekről*, de megírhattam volna-e — József Attila költeményeit?

Pintér Ferenc kötetét magával hozta Makóra. Emlékezem még most is, milyen lelkesen szavalta a kötet címversét, az ostromlott város riadalmának leírását s végső sorait:

*S az ellenség?
Nem volt sehol.*

Attila makói látogatása idején egyébként természetesen az új kötet összeállítása foglalt le bennünket. Erről még bővebben kell szólnom.

Ezerkilencszázhuszonnégy nyarán, kezdtem élénkebben belekapcsolódni a gyorsírási mozgalmakba. A gyorsírástanítás meg egyéb gyorsírási munka mindjobban lefoglalt, nem volt már annyi szabad időm, mint Attila internátusi éveiben. Maros

(Matusik) István barátom, aki rövid idő alatt nagy-szerű eredményeket ért el, az 1923—24. iskolai év végén megvált a gyorsírás tanításától. Munkája folytatását rám bízta. Mindjárt a következő iskolai év elején át is tértem új tanítványaimmal együtt az akkor engedélyezett, nagysikerű Radnai-rendszer tanítására.

Attila maga is tanult! gyorsírást. Hatodik osztályos korában részt vett Maros István; rendkívüli gyorsírótanfolyamán. Bizonyítványa tanúskodik jeles osztályzatáról. Később is gyakorolta a gyorsírást, álláskereséskor hivatkozott rá. Párizsi—1927 jan. 23-án kelt — levelében gyorsírással, — a Gabelsberger—Markovits-rendszer hibátlan alkalmazásával — közli francia versének fordítását. Egyszer, még utolsó makói éveiben, verset is írt valamely gyorsíróköri ünnepi alkalomra. Ez a verse — sajnos — elveszett.

Szegeden eljött egyszer velem egy gyorsíró-összejövetelre is. Ez az 1925. évi szegedi tavaszi verseny alkalmával történhetett. Természetesen a gyorsírási viszonyokról volt szó, Radnai Béla hatalmasan előretörő gyorsíró rendszeréről, melynek a jelenlévők valamennyien lelkes hívei voltak. A Radnai-rendszer később, 1927-ben egységes magyar gyorsírássá lett, akkor még nagyon sok iskolában üldözték a régi gyorsíró rendszerek képviselői. Megjegyezte valaki, hogy a Radnai-rendszert a diákok sokhelyütt csak titokban tanulhatják, úgy gyako-

rolják, mint a keresztyén vallást a katakombák időszakában. Attila fellelkesedett az új rendszer híveinek szavain, s mikor a régi keresztyénüldözés hasonlata elhangzott, megjegyezte: — De terjed, mint a keresztyénség.

Ebben; az időben több fényképet kaptam Attiától. Az egyik még 1923 őszéről való. Etussal együtt mutatja be. Ez talán valamennyi ránkmaradt fényképe közül a legnyugodtabbnak mutatja, komoly, derűs arcvonásokat látunk rajta. A másik kettő szegedi egyetemi időszakából való. Homlokán mély ránc, arca gondokba merült. Feleségemnek jobban tetszett az előbbi, a fiúsabb képe. Attila tréfásan megjegyezte: hiszen éppen ezt a ráncot gyakorolta tükör előtt, mikor a fényképészhez készült.

Petőfihez hasonlították ekkor lobogó haját, messzire néző tekintetét. Önérettel válaszolta: — *Nem, én József Attila vagyok.*

Csak előre tekintett már. Új utat látott maga előtt.

NEM ÉN KIÁLTOK

Mint levelében is írja, az új kötet címverséül először a *Villámok szeretője* című verset akarta választani. Lejött Makóra, ott maradt az egyetemi szünet napjain s ekkor átnéztük, rendezgettük, cso-

portokba osztottuk a készülő kötet tartalmát. Kifejezőbbnek, kötetcímül alkalmasabbnak találtam a *Villámok szeretője* helyett a *Nem én kiáltok* címűt s ezt ajánlottam Attilának. Attila elfogadta javaslatomat.

A címvers a költői kinyilatkoztatást természeti erőül szemlélteti. Egyúttal hitet tesz a szociális gondolat mellett:

*Hiába fűrösztöd önmagadban,
Csak másban moshatod meg arcodat.
Légy egy fűszálon a pici él
S nagyobb leszel a világ tengelyénél.*

A kötet darabjai a mindent próbálást s még mindig a kifejezési forma keresését mutatják. Talán ezzel egyértelmű, hogy a költő ifjúságát tükröztetik. A *Szépség Koldusából* is kihagyta költői munkásságának első zsengeit: az új kötetben ez a gondos válogatás még ennél is feltűnőbb. A formai készséget jelentő szonettkoszorúból csak a második — *A szerelmes szonettje* — s a negyedik — *A gondolkodó szonettje* — címűeket veszi fel a kötetbe, a *Tanításokból* is csak ötöt. Amit elhagyott, mutatja, mennyire szigorú volt önbírálata.

Az új verskötet igen szép költeményeket tartalmaz. Szerzője mindent tud már: varázsos bosszorkánysággal keverni a szavakat, megfogni s magával ragadni az olvasót, ragyogó könnyedséggel

bánni a legnehezebb formákkal: túljutni azokon s azok hatásán, akik előtte voltak. De kezdi már azt is tudni, hogy ez sem minden, neki nem elég. Neki maga-magát kell megmutatnia, maga-magává kell lennie. — Óh, Uram, ajándékozz meg csekélyke magammal engem, — mondja már a *Szépség Koldusában*. Rövidesen itt lesz az idő, hogy a maga új arcát mutassa meg. Addig ki kell adnia azt, amit eddig tudott: — „Alleluja, végre elindul ez a könyv. Végre megszabadulok tőle. Végre n-em bennem lesz, hanem messze, messze tőlem, kinn a világban. Idegen lesz és csinálhatom a mást, az igazabbat”, — mondja a kötet utószavában.

A kötet első ciklusa: *Férfiszóval*. Attila túl van már a gyermekifjú ábrándos korszakán, szerelme sokszor talán pillanatnyi fellobbanás, de ebben is benne él lelke egész tüzével. Maga mondta el, hogy az egyik igen bájos kis versét, *A szemed* címűt rögtönözve írta. Ebben, a csoportban a *Rög a röghöz* címűt szerette különösen:

*Jöjj testvérkém, atyánk, a bujdosó nap
A távol falujába ballagott.*

*Fönn már kigyújtják üvegét a holdnak,
A hamvas, égi templomablakot.*

A szenvedélytől fűtött versek végén a *Nyár volt* pár finom ecset vonása igen, megragadó.

A *Villámok szeretője* sorozat jellemző verse talán *És keressük az igazságot* című. Itt találjuk a *Tanulmányfej*, *A bátrak*, *Milyen jó lenne nem ütni vissza s a Megfáradt ember* címűeket. Társadalmi harcos felfogását fejezi ki a következő sorozat: *A legutolsó harcos* című. A négy *szegényember-vers* ad először mutatót proletárverseiből. Ezek a költemények még gyermekkori emlékeiből táplálkoznak: kora gyermekéveiben élt szegény földművelő emberek között. Későbbi hasonló irányú versei már inkább a városi munkássággal való kapcsolatairól tanúskodnak. Azonos szavak rímélése igen találó és hatásos. Itt idézi fel becsült költőit, Adyt és Juhászt, emlékezetes a *Magyarok s az Itt egy fa, ott egy fa* című költeménye.

A kötet legerőteljesebb verseit a *Nem én kiáltok*-ciklusban találjuk. Itt jelentette meg a *Tanításokból* meghagyottakat s azokat a verseket, melyek forrongó világfelfogásának kialakulását jelzik:

*Én nem áldozom többé fel Izsákot,
Inkább magam, de soha Izsákot.*

(Lázadó szentek.)

*Öreg, én eztán lopni fogok!
Fiam, mindenki ezt teszi. Ne tedd!*

(Koldusok.)

Legnagyobb szeretettel olvasta fel a *Kövek* címűt. Ebben sok van már későbbi, harmóniát kereső verseiből (*A város peremén*). A szétszórt kövekben értelmet és lelket érez:

*... most minden s egyetlen értelmünk
Az úton heverő kövek fájdalma,
Mely porban és piszokban taposódva
Templomtorony kupolájába vágyik!*

A *Nem én kiáltok* példányára ezt írta ajánlásul: — „Galamb Ödön bátyámnak, akivel ívlámpák vagyunk egymás szívei fölött: Úgy-e, hogy nagyon szeretjük egymást! Makón, 1925. febr. 3. József Attila.” — Azután elgondolkozott s ezt írta a címlap túlsó oldalára: — „Immár azt mondom: Én nem kiáltok. Tengerbe vetem trombitáimat, szétpazarolom köztetek harangjaimat. Melegek azok és a víz lecsendesedik és szemeitek lesznek, hogy lássák halatlan hangjait és füleitek lesznek, hogy halljátok a fény növekedését. Megszabadult kenyerek telepednek küszöbeinkre s az elaludt aknák pacsirták-ként emelkednek szívünkbe és szelíden fölrobbannak csókjainkban. A mi kezünk szorításában lakik az elektromosság fia, aki hajnalonta gyöngé virágokat okoz. Makón, 1925. febr. 3. József Attila.”

Az utóbbi ajánlás erősen mutatja az akkor olvasott szabadversek hatását.

EGY MÁSIK UNIVERZUM.

Szépen indult szegedi pályája nem tartott soká. Onnan érté új csapás, ahonnan nem is sejtette. Az egyik szegedi lapban megjelent *Nincsen apám* című költeménye. A vers azóta eléggé ismeretessé vált. Sokan csodálták benne a magánosságba szakadt lélek mesteri rajzát, a vers dallamosságát és a kifejezés egyszerűségét. Aki csak a szavakat nézte, visszariadhatott azok merész, leplezetlen értelmétől. A vers megjelenése után a szegedi egyetem egyik tanára magához hívatta Attilát és kijelentette neki, hogy aki ilyen verset ír, nem taníthatja a magyar ifjúságot.

Attila látta az újabb kudarcot, látta, hogy ismét félreértették. Nem szakított ugyan végleg egyetemi tanulmányaival, jóval később, 1927 elején is megkért Párizsban, kelt levelében, hogy tudakoljam meg a szegedi egyetemen a tanári alapvizsga anyagát. Véglegesen nem mondott le még jó sokáig, hogy a tanári képesítést megszerezze, mégis az itt szenvedett elutasítás volt, ami később is mindig visszatartotta, hogy továbbfolytassa megkezdett tanulmányait. Középiskolai tanulmányainak megtörését még kiheverte. Ezt már soha. — *Lehettem volna oktató* — írja 1937-ben *Születésnapomra* című költeményében s a szegedi kudarcot még ekkor is élete egyik legfájóbb csalódásának érzi.

Újabb próbálkozásokban a sors és Attila kifogyhatatlanok voltak. Szegedről az 1924—25. iskolai év végével távozott s az év őszén már Bécsben iratkozik be az egyetemre. Ezzel az időszakkal már meg is szakadt állandó kapcsolatunk. Leveleiben beszámolt azután is élete fordulatairól, de sorsa rohamosan változott, új hatások alá került. Hozzám inkább csak kedves visszaemlékezésül fordulhatott.

Hogy Bécsben milyen viszontagságok közt élt, azt magam is csak később tudtam meg. 1926 elején hosszabb, több folytatásban írott levelet kaptam tőle. Élete körülményeiről, arról, hogy egy egyesületben takarítást végez s abból tartja fenn, magát, csak egyik mellékelt versében értesített. Ez a vers *A pilóta* című, amely versköteteteibe nem került be.

Az anyagi bajok ugyancsak nem kötötték le Attila erejét. Levelében a legkülönbözőbb témákról próbál eredeti elméleteket szerkeszteni. Előző levelemben talán valami levertségből igyekeztem kiragadni. A levél így szól:

Kedves Ödön bátyám,

tudod-e, milyen örömet hozott nékem „züllöt-tecske helyekre” buzdító leveled? Talán az az egyétfialaleMBER, akit buzdítani kell erre, vagy legalább len szomorú az egészben, hogy akad egy 21 éves

is úgy látszik, hogy szükséges néki ez az útmutatás. Ez azonban a XX. század legkedvesebb tévedése, tekintve, hogy erre nézve preventív adottságú „erkölcstelen” erkölcsökkel rendelkezem s hogy alaptermészetemet, mely kényszerít, hogy megismerjem a körülöttem fennállókat, mégsem élhetem ki, annak csupán anyagi okai vannak. Ezek az anyagi okok nálam nem azt idézik elő, hogy más étikai síkon nyilvánuljon meg az általuk jelen körülmények között elfojtott erő (betörés, gyilkosság, szélhám), hanem életemet befelé irányítják s előáll, de pszihikai kvalitásban az az Einstein állította eset, hogy t. i. egy bizonyos sebességi erő hat egy bizonyos testre s ha az erő akkora, hogy a sebességi határnál (300.000 km. sec.) nagyobb gyorsasággal kéne haladnia a testnek, akkor az erő maga is átalakul anyaggá. Ez az anyag vagyok én és ez az erő vagyok én. Azonban az anyag több lesz, az energia pedig ellenkező erők behatása folytán állandóan csökken és az ember csöndesen elfárad. A kávéházi asztal hideg, engedelmes, odahajtja hát a homlokát és arra gondol, hogy milyen szép volna a torony tetején kitért karokkal egy meztelen nő, közepén a melle alatt egy nagy vörös rózsza és nem írja meg, csak a barátjának, aki szeretettel őrszi messziről. Aztán fáj a feje, aztán bolondságokat csinál, szármárságokat és örültségeket. A végén verset ír megint. És igyekszik mindent úgy szeretni, ahogy van.

Ennélfogva lassacskán mindenki előtt „kedves, csöndes fiú” lesz, akit azonban nem kell meghívni, mert egész este hallgatni fog és ha beszél, hát kiütököző különös dolgokat beszél.

*

Egy hét múlva írom e folytatást, mégis elküldöm, hogy lásd, milyen ellentétes hullámhosszak szakadnak ki az én magosra nyújtott oszlopomról. Az egész pesszimizmus elmúlt kétnapi erős főfájás után és az a kétnapi erős főfájás újabb tisztulásokat eredményezett. Rájöttem a nagyság tudatára, az én, az ember nagyságára és a kereszténység egyik sarkalatos tévedésére, továbbá az egyenes és a görbe lényeges különbségére, amiket így hamarjában körülményes volna előadni, különösen, ha hozzávesszük a transnegativumról szóló elméletemet, mely a fizikával és a kémiával, azt hiszem, bizonyítható is, csak hogy erre eddig senki sem gondol. (Az uránium elem atomjában hány elektron rendszer van és ezek hogy férnek meg egymás mellett. Különben erre utóbb jöttem, hogy ezt a transnegativumot természettudományosan is lehet igazolni, a művészettel kapcsolatban született elgondolásaim juttattak oda, hogy most már a fizika nyelvén kifejezve jelen van egy másik Univerzum is. T. i. a mi univerzumunk a pozitív és negatív

elektrónok rendszere, és a másik jelenlevő univerzum pedig azoké, melyekhez képest a jelen ismert negatívok — pozitívok; illetve a jelen ismert elektrónok pozitív és negatív egyedei által alkotott rendszer — pozitív rendszer és ennek megfelelően van negatív rendszer is. Ellenkező esetben, ha nem kötné le azt a rendszert egy ellenkező pólusú rendszer, rendszer volna a pozitív és negatív töltések azonos számánál fogva megszűnne, vagy az energiaérték 0-val volna egyenlő.) De nem folytatom tovább, nehogy még zavarosabb legyen a levelem, hiszen mindent előlről kellene elmesélni. Azt hiszem, hogy holnaptól kezdve részletesen el fogom mondani néked, természetesen folytatásokban. Addig is várom válaszodat. Légy szíves, írd meg, hogy van-e g ö r b e sík (gömbfelület, hengerlap)). Nyilvánvaló, hogy van, de a „sík” szó, illetve kifejezés ezt nem fűdi.

*

Az a egyenes hossza:

$$\infty = 1 \infty$$

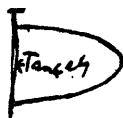
A b görbe hossza:

$$\infty + \infty + (x \infty) = 2 \infty, 3 \infty \dots x \infty$$

Tehát a b görbe hossza legalább 2 végtelennél több, T. i. vedd magadat tengelynek, akkor ha jobbról indul a görbe balra, éppen mert görbe, vissza is tér,

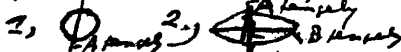
akkor is, ha szabálytalan és a visszatérés is legalább l ∞ amennyi az odahaladás. Ez azután geometriailag igazolja, hogy van l . 2 . 3 . — x . rendű végtelen és így zérus.

Három pont, két egymást metsző egyenes (tehát összetartó, párhuzamos) vagy l görbe meghatároz egy síkot. (Azt hiszem, nem mondták még ki ezt a kézenfekvő dolgot a görbével) No most, ha az egyenes mozog, nem a saját irányában, síkot alkot. A mozgás egy speciális esete a forgás, ha idegen tengely körül történik, szintén síkot alkot. No most képzelj el egy parabolát forgó mozgásban, még pedig úgy, hogy a mozgási tengely a szárainál, a végtelenben van. Tehát:

Ez az a minden, amit jön létre, amely sík zárt esete, amely síknak valójában;

1. ezen érdekes: zárt esetben;

Ez a „zárt sík”, ha az A tengely körül forog, korongalakú testet kapunk, míg ha a B tengely körül forog, egyáltalában nem kapunk testet. Ami azt hiszem, azt bizonyítja geometriailag, hogy van abszolút zérus, tehát a 0 értékek sorozatának limese. T. i. a pontnak nincs kiterjedése,

2 pontnak szintén s 3-nak szintén nincs kiterjedése, tehát $O_0, O_1, O_2, O_3, \dots$, ahol a O_0 geometriai értékét a fentebb, a B tengely körüli forgás eredménye jelzi. (A pontnak nincs kiterjedése, ezért nem foroghat a „saját tengelye” körül, mely esetben az eredmény ugyanaz volna.)

Még lehetne ezt fejtegetni, rendszerbe szedni, de nagyon egyedül vagyok és bár érdekel, engedem, hogy leperegjen az egész az ujjaimról, mint a friss víz a napsütésben.

*

Alapjában véve mégiscsak nagyon fáradt vagyok, bár verseim pont az ellenkezőjét mutatják. Pedig voltaképpen a fáradtság energiahányt jelent, amikor is az emberben lévő elpusztíthatatlan és másra föl nem használható alap e r \ddot{o} a munkához, élethez és egyéb számárságokhoz (nem a fennálláshoz: a mozgáshoz!) szükséges energiatöbbletet produkál. Míg a verseim az ilyen jelenvaló energiatöbbletről tesznek jól sikerült voltukkal bizonyosságot.

Azt hiszem, nagyon kellene nékem egy lakás (több, mint egy hónapja lakom egy studentenheimben, illetőleg hálók — ágynemű nélkül), szabadjegy az élethez és — Te, aki rettenetesen különböző sok és gyorsan fölburjánzó gondolataimban segítenél rendet teremteni. Olyan vagyok önmagamnak,

mint egy belső nap, melytől egyforma sebességgel nő a folyó, a madár, a lótetű és a hínár. — Küldök itt két verset is.

Mi van veletek? Terka néném, a Pösze, két remek kis betörőd hogy vannak? Üdvözlöm őket is külön-külön.

ölel Attila.

*

Az Einstein-féle relativitás elmélete — a nagyközönség számára írt népszerűsítő könyvek alapján — a húszas évek elején java divatját élte. Attilával folytatott megbeszéléseinkben többször szóba került. Azokra a fizikai és geometriai kérdésekre azonban, amelyeket Attila levelében felhozott, aligha adhattam érdemleges választ. Most, 15 év elmúltával is szakemberhez fordultam, hogy megbírálja Attilának ezeknek a tudományoknak terén tett próbálkozásait. Kun-Kuti Márton dr. kiváló matematikus kartársam Attila matemaikai és fizikai elmélkedéseiről véleményét a következőkben volt szíves összefoglalni:

— A valóságtudományok szakemberei — az eredményért való felelősségük tudatában — nagy gonddal vigyáznak arra, hogy állításaik a bizonyíthatóság kereteit ne lépjék túl. Ez pedig a szabadon csapongani szerető fantáziát oly nagy mértékben korlátozza, hogy az eredmény rendszerint nagyon szerény.

— Egészen más a helyzet az ú. n. művészelkű embereknél. Az ő fantáziájuk szabadon csaponghat. Nem korlátozza semmi. Ezért van az, hogy az írók, költők, művészek fantáziája a dolgok lényegének oly mélységeire is rátapint néha, ahova a bizonyíthatóság keretein belül maradó ész talán soha sem juthat el. Egyes írók — pl. Verne, Jókai — oly gépékről írtak részletesen, melyeket később találtak fel. Vagy a valóság titkairól néha oly elgondolásokat! nyilvánítottak, melyeket a tudomány később igazolt.

— Ilyen szabadon csapongó fantáziájú, erős intuíciójú művészelék volt József Attila is. Fentebbi igen érdekes levelében írja: — A mi univerzumunk a pozitív és negatív elektronok rendszere. — Itt az az érdekes, hogy e 1926-ban írt levélben beszél pozitív elektronokról, holott ezekről akkor még a tudomány nem tudott és csak 1932-ben fedezte fel ezeket Anderson fizikus a kozmikus sugarakban. Ma már közismert, hogy e pozitív elektronok — pozitronok — lényeges alapelemei a materiális világnak.

— Kár, hogy a levélben említett *trunsznegatívumról* szóló elméletét már nem fejtette ki. Ebben az energiát kétféle elektromos töltések egymást lekötéséből származtatja, ami összhangban van. mai fizikái ismereteinkkel.

— Egy másik helyen igen érdekes — de nem új — matematikai problémát fejteget... A sík

végtelen sugarú gömb felületeként fogható fel. A gömbfelület görbe. A sík nem görbe. Mégis a kettő azonosítható. Ezért kérdezi: — Van-e görbe sík? — Itt nyilván; a *van* alatt fogalmi és nem tárgyi létezésre gondol.

— Fejtegeti a *végtelen* problémáját. Mint a legtöbb nem szakember, ő is a végtelent valami misztikus színezetű, észfölötti távolságok homályába vesző, konkrétan létező objektumnak tekinti. Nem gondolva arra, hogy a matematikus a végtelen alatt nem valami ténylegesen létező objektumot, hanem pusztán csak végnélküliséget! ért, azaz pl. egy végtelen sorozatnál annyit és csak annyit ért alatta, hogy akármily távoli tagot szemelünk is ki, azon túl a sorozatnak még van tagja. Tehát a *végtelen* csak egy — az emberi értelmet! túl nem lépő— tulajdonság a matematikában, melynek létmódja az érvényesség és nem a tárgyi létezés. Valószínűleg ez az oka annak, hogy a végtelen, nagy és végtelen kicsi számmal éppen úgy szoroz, mint a közönséges számokkal, pedig végtelen nagy és végtelen kicsi szám voltaképpen nincs is.

— A tárgyi precizitás részleteitől eltekintve elmékedései mélyre tapintó érdekes gondolatokat tartalmaznak, melyek a valóság megismeréséért évezredek óta világszerte folyó óriási szellemi küzdelemnek több legizgatóbb problémáját érintik.”

Íme a szakember véleménye József Attilának geometriai s fizikai elmékedéseiről. S ami ezen túl

következett volna, lepergett ujjairól, *mint a friss víz a napsütésben* . . .

Attila fentebbi leveléhez mellékelte a *Fiatal rák, piros rák* című versét, mely az 1940. évi gyűjteményes kötetben megjelent s a kötetekben eddig nem szereplő *Pilóta* címűt:

PILÓTA.

SZÉP szál legény vagy, egy röpüléssel
 Magosabb vagy a magos madárnál.
 Csinos mesterség a tiéd, de az az enyém is.
 Szijjas nyergedben hátradülsz, nézed, hogy a föld
 elfordul kelet felé,
 Én meg hosszú seprűvel takarítom az egyesület
 poros termeit,
 Tagok se nyitják ilyenkor erős lökéssel sarkig
 az ajtót,
 Tárva áll az, a nap arany deszkákat nyújt be rajta,
 Papír is akad, hát lehajolok, derekamra dől
 a seprűnyél,
 Úgy báméskodik fölfelé és verset is írok,
 Azt se magamról, olyan egyszerű az életem.
 Szállj, csak szállj, én ügyellek téged, a rendőr is
 főlemeli szigorú fejét —
 Hegyes sisakja két szélén két torony karcsú
 póznáival —
 Nyújtott nyakkal futnak a lovak, a tejeskannák
 összekocódnak,

*Öt ujj között a felnyújtott alma csillog.
 Te elröpülsz,
 A felhők gyűrődnek, mint a paplanod,
 Lassan te is megöregedsz, hosszú szakálladon álsüt
 a napfény
 S homlokod fölött az ég
 Lehorpad és földuzzad megint
 A fiatal lányok szagától*

Bécs, 1925.

FRANCIA ANTOLÓGIA.

1926 szeptemberétől Attila egy évet Franciaországban töltött. Bécsből a Hatvány-család meghívására Hatvanba került. Ott töltötte a nyarat. Hatvány éktől, — kik később is sokat támogatták, — kapott pénzt a párizsi útra, annyit, amennyiből éppen odautazhatott. Ott magának kellett megpróbálnia, hogy megéljen, ahogy tud. így hát¹ Párizsban ismét nélkülözés várt rá, de valahogyan, — nem először próbálta, — ott is meg tudott élni. Franciául tanult, hiszen a szegedi év alatt nem vihette nagyon sokra, s hogy ezt a legalaposabban tehesse, hozzáfogott megtanulni betűrendben — a szótárt.

Első párizsi levelére, — ez a levele elveszett, — pár francia sorban levelezőlapon válaszoltam. Akkoriban nem igen foglalkoztam a francia nyelv-

vel, a lapot hevenyészve írtam meg, gondoltam, Attila úgy sem fog szigorúan megbírálni. Bőséges hibajavítást s hosszú levelet kaptam tőle. Azt hitte, sohasem tudtam franciául s éppen csak akkor, az ő kedvéért tanultam valamicskét, hogy ezt a pár sort megírjam.

A levél így hangzik:

Kedves Ödön,

nem válaszolok franciául, mert a lap megírása így is legalább ½ órai munkádba került — szerencsére latin tudományodnak. Ezt különben onnan látom, hogy 1. megírtad; 2. J'ai reeus vos aimables lignes: helyesen fai recu —; ha mellékmondatban volna, akkor is úgy lenne, hogy pl. fai r'ecu vos . . . lignes que vous m'avez envoyé e s, mert a „Ugne” nőnemű; 3. Toujours mois aussi: a mois „hónap”-ot jelertt, je souhait é: helyesen je souhait e, de jobb faimerais, vagy je voudrais: remélhetőleg elég jól tanárjelöltösködöm! így a levél a nagy öröm mellett, melyet az keltett, hogy csupán az én kedvemért, a meglepetésért neki adtad magad egy röpke francia tanulmányozásnak — el is szomorított, mert az ember mindig elszomorodik (vagy legalább is ezt kellene tennie), ha látja, hogy nem is kell sok ahhoz, hogy valakit megörvendeztessen és mégse szánja rá magát, hogy utána nézzen a szükséges kellékeknek, azaz tollat, papírt vegyen a

kezébe és egy borítékra írja rá: M. Ödön Galamb, Makó, Úri-u. 27.

*Kénytelen vagyok itt megjegyezni, hogy ez rettenetes dolog. Velem és Veled, azazhogy köztünk. T. i. hogy bár soha, sehol, semmiféle formában és senkinek — de Neked mégis mindig körmondato-
kat írok. Ahány levelet írtam Neked, ezt mindig észrevettem már írás közben. Most azért se: el a körmondatokkal!*

Mert különben is teljesen megváltoztam. Egyik külső jelét itt Magad is észreveheted: már latin t-be-tűket írok; megszólításoknál Nagy Kezdő Betűre törekszem. Azonkívül pedig nem járok kávéházba: ma utolsó 10 Frr-ból 3-ért petróleumot vettem, hogy fűthessek idehaza. És tanulok. A mai napig 223 oldalas szöszedetem van, melyet a legutolsók kivételével meg is tanultam. Verset 2 hónapja nem írok. T. i. 2 hónapja tanulok. De írok verset — mégis — franciául. A L'Esprit Nouveau hatot (köztük három réginek a fordítását) el is fogadott, a Clarté a számára írt egyet, míg a Figaro kettőt. Most úgy állok, hogy ha itt el tudnék helyezkedni, soha még magyar szót sem ejtenék ki a számon: Odahaza éppen a legszébb verseimet nevelték ki a fórumon lévők a legjobbban, míg itt stb. Ne érts félre, nem tudok még franciául, de verset — akármilyen különös is, már tudok írni. Odahaza — tudod hogy mit csinált egyik verseim miatt Horger egy. tan. Úr,

sőt egyik oktatóm, ismered, azt mondta, hogy „oláh” vagyok — itt meg örülnek, hogy valaki franciául ír, az a valaki, akinek versei en passant s z ó-beli fordításban is „nagyon jó összbenyomást keltenek kiváló tehetségéről”. — (Itt megjegyzem, hogy közben Bécsben, még tavaly Fényes Samu a Diogenesben írt rólam egy cikket, s hogy a Horger által inkriminált verset teljes egészében idézi Ignotus (egyik tanulmányának keretén belül) a Nyugat 1926. szept. 16-i számában. Ők azonban már a fajta közösségből kiszakadt intellektuellek, sőt Fényes Samu hazátlan, az ó-testamentumból kitépett zsidó próféta.)

M. Senphor-ral — a L'Esprit N. szerkesztőjével — úgy állapodtunk meg, hogy előbb közölnek néhány verset — s ha addig elkészültem egy antológiám fordításával, az elé írnak, illetve ír egy cikket a lapban. (Az antológia itt nem kötetet jelent, hanem az eredeti fogalmat jelöli!) Ha az meglesz, küldök Makó Tekintetes Tanári Testületének is egyet. De ez még nem biztos, mert nincs kilátás arra, hogy franciává váljak s így föltétlenül vizsgáznom kell szeptemberben odahaza — ami rengeteg erőfeszítést igényel. Ne feledd el, hogy még meg kell tanulnom franciául s csak azután foghatok a tulajdonképpeni tananyagnak (nyelv-hasonlítás, nyelv- és irodalomtörténet és ugyanez nagyobb mennyiségben a magyarból). S hogy el ne felejtsem, itt meg is kérlek valamire: ha b e-

még Szegedre, *kérdezd meg, légy szíves, vagy Zolnai-t* (francia), Dézsit (magyar) és az egyik nyelvészt (Horger, Mészöly), *hogypontosan mi a vizsga anyaga* (I. alapv.). Én franciából eddig csupán irodalomtörténetet és pedig —től a XVI. sz. végéig c. részéből tanultam. Mert bár azt hiszem, hogy szabadon választható, mégis lehet, hogy a XVII. sz. kezdetétől kellene tanulni a *Histoire-t*. Az sokkalta nagyobb, ez meg nehezebb anyag, de ha én nekifekszem, a *qualitás* nem sokat, a *quantitás* pedig most rengeteget határoz. — Én 1924—5-ben jártam a szegedi egyetemre, tehát már két éve, azonban ki nem iratkoztam s úgy tudom, még van szerencsém az Egyetem polgárai közé soroztathatni.

Mi újság „odahaza”? Espersit, a János Bácsi, úgy látszik, nem akar tudni rólam, mert már másfél éve, hogy se sürgönyre, se levélre, ha Pestről, ha Bécsből, ha Hatvanból küldtem néki, egyáltalában nem válaszolt.

És a negyedik Galambfióka?

Tanáraimat, ha nem is illedelmesen, de üdvözölöm. Gebééknek külön dicsekedj el a nevemben. Tettamantiék még Makón vannak? Mert akkor Béla Bának is írok, — igaz, hogy ő nagy úr, szipkából szíjjá a tanárpurzicsánt, nem ír egy bötűt sem válaszképen, bár az is igaz, hogy nem tudom hamarjában, hogy mikor, két vagy három éve van-e, hogy megrohantam *aimableligneimmel*, —

de megérdemli, hármast adott a nyolcadikban és képzeld, már akkor sem volt hajlandó minden fönn-tartás nélkül elhinni, hogy én vagyok a világ teteje. Néki speciális üdvözetet küldök és mondd meg néki, hogy elismeréssel vettem tudomásul azt a magábaszállását, mely szerint Ady az smafu. Ezt megjutalmazandó, hattyúkat kívánok halastavára, homlokára pedig két libanoni cédrust, a nevét meg csupa gömbölyű betűkkel írom és egy sorba: egyedül:

TETTAMANTI

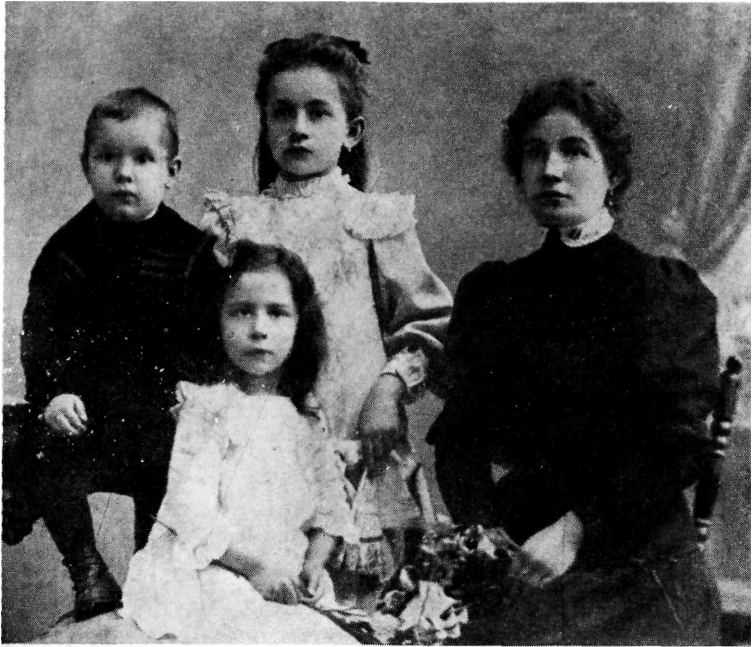
így ni.

Terka asszony kezeit, a gyerekeket, Téged sokszor csókol

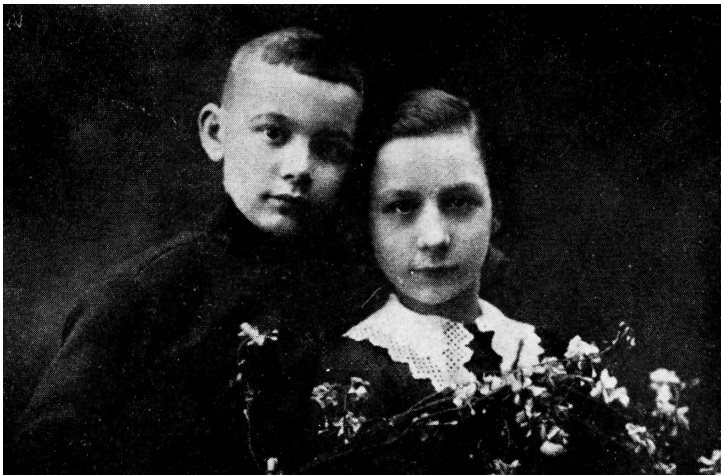
A

Új címem: Paris (V.) 10. rue de la Huchette. Azt, hogy „homme de lettres” nagyon nagy betűkkel írd, mert ezek a szegény, kultúrában teljesen elmaradt franciák még mindig tisztelik az ilyen hülyéket.

A francia antológia lelkes nekibuzdulásában is derűs humorral tér vissza a költő a makói időkre s kedves tanárával, Tettamanti Bélával folytatott irodalmi vitáira. Ady költői nagyságát a légelsők közt vallotta Tettamanti. — Nagyobb leszek, mint Ady, — mondotta tanárának a gyermekifjú.

József Attila három éves korában, édesanyjával és nővérei-vel

József Attila 10 éves korában Etelka nővérével

A tizenkilencéves József Attila nagyapjával, nagybátyjával és „ágyikájával” Szabadszálláson

A levélhez két verset csatolt. Az egyiket, *Anyám a mosásban gyászkoszorú* címűt később átdolgozta és *Anyám* címen adta ki a *Medvetáncban*. A vers 1927-es alakjában így hangzik:

ANYÁM A MOSÁSBAN GYÁSZKOSZORÚ

ANYÁM meghalt, most nem tudom mit tegyek véle,
 a bögrét két kezébe fogta,
 egy vasárnap, úgy estefelé, csöndesen elmosolyodott,
 akitől virágot kapott, nem volt anyakönyvi lapja
 még a házmester sem látta,
 ha Kinában él, őt küldik el a sárkányokhoz,
 de ő föláll,
 a sárkány messzire lakik tőlem, kis rizsemért most
 hazafutok,
 gyászkoszorúm is megfonom helyettetek.

megfoltozná kabátomat, megnézné milyen szép
 vagy meztelenül,
 még soha senkise látott mezítelenül,
 a mosásban kicsit meggörnyedt,
 én nem tudtam, hogy fiatalasszony,
 álmában tiszta kötényt hordott, a postás olyankor
 köszönt néki.

J ó z s e f A t t i l a .

A másik, *Chant de prolétaire* című francia verse *Dúdoló* címen került be *Nincsen apám, se anyám* kötetébe. Franciául így hangzik:

CHANT DE PROLÉTAIRE

*SUR les eaux fraîches et immenses
les continents nagent en silence
parapamm paramm papamm
les continents nagent en silence*

*Von a des pöts et des choux ronds
nous vivons sales et nous mourons
parapamm paramm papamm
nous vivons sales et nous mourons*

*oh pourquoi pleures-tu? pourquoi?
je réve une chemise neuve sur toi
parapamm paramm papamm
je reve une chemise neuve sur toi*

*il ria de deuil il tue il vainc
dönt seul le Parti prend soin.
parapamm paramm papamm
dont seul le Parti prend soin.*

Attila József.

A vers magyar fordítását is leírta gyorsírással. Ez a magyar szöveg némileg eltér a *Nincsen apám, se anyám* kötetben megjelent szövegtől. Magyar fordításában a versszakoknak csak első két sorát írta ki, a harmadik és negyedik sort pontozással jelölte. Így hangzik:

PROLETÁRDAL

*A világrészek csöndesen
úsznak a hűvös vizeken*

*van krumplink és van kanalunk
piszokban élünk s meghalunk*

*mért görbül kicsikém a szád?
új inget gondolok reád*

*minden halál és semmi gyász
akire csak a Párt vigyáz*

József Attila

Levelére még aznap — francia versben válaszoltam. Végre én is meg akartam mutatni, — ha már ilyen alaposan szétszedte levelezőlapom francia nyelvi hibáit, — hogy tudok valamit franciául. Mellékeltem a fordítást is magyar versben. Olyasmit írtam benne, hogy igazad van, — Garçon, tu n'as pas tort, — nem mindegy moi és mois, abban is igazad van, hogy szerény utakat járok az Ur-utcától az iskoláig s Párizsba aligha juthatok, — s a játékos bevezetés után szerencségi kívántam párizsi sikereihez.

Rövidesen megkaptam válaszát. Legjobban azt sajnálom, hogy a hosszú válaszlevél első hat oldalát elveszítettem s csak az utolsó két oldala maradt meg. (Az oldalakat megszámoztam.) Az első hat oldalon pedig ma már sehol sem található francia verseinek gyűjteménye volt. Úgy látszik, nagyon gondosan akartam megőrizni, eltettem valahova a verseket tartalmazó részt, de nem tudom hova. Az utolsó két oldal így hangzik:

— *Je riai plus de papier, mais prochainement je mais vous envoyer un poème pour ton petit.*

Quand le temps s'enfuit sur des échasses de couleur de sang, je vous prie: veuilles agréer mes salutations les plus profondes et mes sentiments les plus distingués.

Du resté, Monsieur, tout á vous.

Alors, je vous embrasse

A.

Látom, hogy tehetséges kezdő vagy. De egészen komolyan, mért nem próbálsz komolyan is verset írni? De csak a legkötöttebb formákban! Egyre emlékszem különben jó néhány évvel ezelőttről. Azt hiszem, nem vállánál szegényt — és nagyon komoly és nagyon egyszerű versekre, ahogy én a tiedet elképzelem — ma igazán szükség van. Különös, nem tudom kiverni a fejemből, hogy vannak versek, melyeket csupán te tudnál megírni. És biztosan néhányuk már beköltözött a fiókodba. (Nem a fiókádba — ámbár nem lehet tudni.) Mindenesetre várok egy héten belül legalább annyit, amennyit én küldtem.

Ölel

A.

Paris, 927. febr. 12. 2V₂ órával leveled érkezése után fejezem be emez aimbles ligneseket.

Szervusz

A.

József Jolánnál olvasom, hogy kevéssel előbb — 1926 december 19-én — neki is azt ajánlotta Attila, hogy írjon verset, sőt részletesen magyarázta is, hogy hogyan kezdje.

A költői versenyt nem folytattam tovább.

AZ UTOLSÓ ÉVTIZED

A *Nem én kiáltok* verseinek megjelenésével jelölhetnek meg az ifjúkor határát. *Megállapodásra* távolról sem jutott sem életében, sem költészetében, az élei éppen olyan irgalmatlanul vetette egyik helyről a másikra, ő maga éppúgy keresett újabb célokat, mini azelőtt. Ami azután következik, mégis inkább a férfikor megpróbáltatása.

Nem tehettem, hogy ne közöljem Bécsből és Párizsból írt leveleit. Ezek a levelek magukban is pótolhatatlanul érdekesek, az érzés pedig, mely őket megíratta, Attila ifjúkorából fakadt. Az 1927—1937-ig terjedő évtizedben is fel-felkerestük egymást levéllel és látogatással, de összeköttetésünk mégsem lehetett többé a régi. Attila bejárta a nagyvilágot, sokkal több időt töltött külföldön, mint én valaha, fenntartás nélkül belevetette magát a költészet s egyúttal a politika különböző áramlataiba, — szánt-szándékkal magán akart kipróbálni mindent, — őt is megismerte lassankint mindenki s valamiképpen állást foglalt József Attilával szemben — vagy mellette, — aki csak napjaink irodalmi alakulását figyelte. Új barátai jöttek s ha régi baráti kapcsolatait híven ápolta is, Attila ezekben az években már nem lehetett — olyan mértékben, mint azelőtt — egy kisebb köré.

A következő évekről tehát csak röviden írhatok.

Attila első köteteiben formakészségben letette

már a mestervizsgát. Most újabb lehetőségeket keresett. Szegedről hozta még nekem Pintér Ferenc szabadversekben írt kötetét. Ugyanebben az időben maga is kísérletet tett a szabadvers legradikálisabb — ritmust, tartalmi összefüggést elvető — formájával. 1925 elején jelenhetett meg Szegeden a Koroknay-nyomdában — ugyanott, ahol Attila verskötetetei is megjelentek, — a *Fundamentum* című röpirat. A fiatal próbálkozókon kívül Kassák Lajos szerepel benne 48. és 50. számmal ellátott verseivel. Ebben az időben — ha valaki — Kassák Lajos volt Attila előtt a legnagyobb irodalmi tekintély. Több kötetét nekem is elhozta. Attilának is megjelent egy szabadverse a *röpiratban*, talán nem lesz érdektelen, ha mutatóban ideiktatjuk:

ESTI FELHŐKÖN

*ESTI felhőkön fekete fű nő, lassan fölszítja a
fényességet és gyémántlevegőt locsol izzadt
arcainkra
A világ hasonlóan a nyugodt lehelethez, ellebeg a
jéghegyek fölött
Ezek ilyenkor egész elolvadnak
Ha követ dobunk föl nem esik vissza, hanem
csókká válva nagy meleg szárnyakon röpül föl
föl egészen mihozzánk
Csontjainkban a velő foszforeszkál, akár a
sarkcsillag*

*Kettejük fényénél meglátjuk a vizet és kenyeret
 melyek elbújtak tenyereinkben
 Mi az igazság, kérdem a falaktól
 Erre eltűnnek és a csillagok alatt valamennyien
 itt ültök körülöttem
 Én egy szabadvers ritmusa vagyok, te is az vagy, ő is
 És a szabadversek összefolynak a tejutban
 A szemhéj selyemüvegből van, simogat, ha
 lecsukjuk, de azért tovább látunk
 Az áloé másodpercenként virágzik álmainkban
 Ismeretlen kedvesünkkel hálunk, ő az, aki
 cirógatván figyelmeztet, ha takarónk lassacs-
 kán lecsúszik.*

J ó z s e f A t t i l a

Attila hamarosan kinőtte ennek a korszaknak különöségeit. Bécsből is, Párizsból is küld szabadverseket, de ezekben már a ritmus is, az összefüggés is elevenebb. Következő korszaka: az ellentétes véglet. Az egyszerűt, természeteset, sokszor éppen a primitívet kedveli. Ennek is megvolt az előzménye a *Nem én kiáltok* kötetben. A *Szegény ember balladája*, *Szegény ember szeretője*, *Aki szegény, az a legszegényebb* és a *Lázadó szentek* című versekben ugyanazok a szavak rímelnék önmagukkal s ez a rímjáték igen hatásos.

Egyszerűség következik formában, tartalomban. Ebből az időből származik *Nincsen apám, se anyám* című kötete. A kötet csak 1929 elején jelent

meg, de kiadására már egy évvel előbb készült. Erről tanúskodik a következő levél:

Pest, 1928. ápr. 30.

Kedves Ödön

itt küldök Néked két előfizetési ívet; ha nem nagyon terhel, most vizsgák előtt, úgy kérlek, nézz utána. Egyiket odaadhadd valakinek, aki segít ebben a nemes műveletben.

Én igen jól vagyok, jelenleg, néha még eszem is, azonban legalább lakásom van. Ezt azért mondom, mert legutóbb másfél hónapig csak úgy lakatlanul éltem, magam sem tudom, hogyan.

Azt állítják, hogy még mindig nem sikerült megemberesednem. Tehát ahhoz a fiatalemberhez, akit legutóbb ismertél és szerettél, számíts hozzá némi nyelvtudást, egy kis tágabb-körű olvasottságot, és mindjárt előtted vagyok — ha nem nagyon feledtél el.

Mindez azonban az emberek közt lévő J. A., mert egyedül és kifele-befele merengőn, régi derűm némi cinizmussal vegyül, mint kávéaljával a tej. Am úgy vélem, ez sem veszedelmes, bár ilyenkor is jobb volna Gacsaj Istvánról dúdolgatni, mint azon töprengeni, hogy hol veszek pénzt ehhez és ahhoz.

Benneteket még mindig is nagyon szeretlek, különösen téged, és bajaimban jól esik, hogy pa-

naszkodhatnék neked, és örülök, hogy mégsem panaszkodom. De sokszor érzem, hogy mégis távol vagy.

Az idén nyáron mindenesetre megnézek, hogy vagy, mit csinálsz, mit mondsz, mi mondani valód van vagy lesz új könyvemről. Lehet, hogy nem találkozik ízléssel, azonban elvégzendő, hogy ne mondjam „rámbízott” munkámról még mindig csak annyit tudok, hogy csak egyszerű és emberi dolgokat szabad csinálnom. Ez programnak talán kevés, de költészetnek, azt hiszem, jó és tiszta.

ölel Attila

PEST, VI., ANDRÁSSY ÚT 6, III. 12.

Ha akad előfizető, szeretném, ha a pénzt, mert előre kell fizetnem, május 15-ig fölküldenéd.

Hogy hány előfizetőt szerezhettem, nem tudom már s arra sem emlékezem, hogy nyárra ígért látogatása bekövetkezett-e.

Kötetét megküldötte 1929 elején a következő ajánlással: — Galamb Ödönnek, igaz, tiszta szeretettel. Pest, 1929 május. Attila. — A kötet elolvasása után természetesen azonnal írtam a megadott címre. Leveletem nem kapta meg, visszajöüt, hogy a posta nem találta.

A következő évekre Attila még jobban eltűnt előlem. Egyszer felkerestem Budapesten, a Kapás-

utcában, főbérleti kis lakásában, hol Etussal együtt lakott. Sok könyve volt, szépen, rendezve, kötötten, majdnem mind szocialista irányú. Ő maga is a szociáldemokrata párttal, leginkább annak baloldali szárnyával rokonszenvezett. Munkásgyűlésekre járt, előadásokat tartott, szocialista verseket írt. A *Nem én kiáltok* zárósoraiban, vallott felfogása — Én nem azért jöttem, hogy bőgjek vagy buzdítsak, hanem, hogy tegyek, — juthatott eszembe. Verseit szavaló- és énekkórusokban nagy hatással adták elő. Életének ez a korszaka volt az, melyben költészetét leghatározottabban állította egy politikai irányzat szolgálatába.

Verseivel keresett valami pénzt, de nem sokat s ekkor is nélkülözések közt élt. Sokszor gyalog kellett nagy utakat megtennie, hogy elmehessen valamely összejövetelre, ahol előadást tartott, vagy költeményeit adták elő. Panaszkodott — valóban soha nem szokott panaszkodni — hogy a sok éhezés, melyet máskor fel sem vett, legfeljebb költői témának tekintett, már komoly gyomorbetegséget okoz. Előbb sokszor nem volt mit ennie, most már ha van mit, akkor is alig tud enni. Erősen lefogyott, testileg legyengült, csak lelkesedése volt a régi.

Egymást követő években jelentek meg most újabb kötetei. — *Dönts a tőkét, ne siránkozz* — 1931, *Külvárosi éj* — 1932. — Jórészt ezekből állította össze később *Medvetánc* című gyűjteményét, addigi költői termésének foglatát. Ezek a költe-

menyiek nem hatottak széles körben, csak tőlünk eltávozta óta váltak mindjobban ismertekké. Éle-
tének is mintha kifejezői volnának e verssorok:

...most már késő,

Most látom, milyen óriás ő. (— Mama.)

Ezekben az években (1932-ben) mi is Buda-
pestre költöztünk. Attilával ezután is csak ritkáb-
ban találkoztam. Magam is új munkakört kaptam,
a gyorsírással kapcsolatos teendőim is jobban le-
foglaltak. Ha összejöttünk, beszámolt élete folyá-
sáról, megmutatta újabb verseit, érdeklődött csalá-
domról, a régi meleg barátság fűzött össze bennün-
ket továbbra is, de közös vállalkozásunk nem volt.
A *Medvetánc* — 1934 — verseinek összegyűjtése-
kor én adtam át Attilának a *Szépség Koldusa* tulaj-
donomban, lévő példányát, neki nem volt meg és
másutt már nem tudta megszerezni. Hűséges segítő-
társával, Judittal is összehozott. Első látogatásuk
alkalmával megismerhettük terveiket, elfoglaltsá-
gukat, napirenden lévő vitáikat is. Attila többször
gondolt rendes foglalkozás keresésére, de valójában
sehol sem tudott véglegesen elhelyezkedni. Versei
tiszteletdíján kívül állandó bevételé nem volt, kis
időre a Baumgarten-díj mellékjutalma segítette ki.
Judit fűrészt és rosszul fizetett varrasmunkával
szerezte meg számukra a legszükségesebbeket. At-
tila lélekelemzésre járt s viszonyaikhoz képest igen

jelentékeny összeget — havi harminc pengőt — fizetett a lélekelemző tanácsokért. Nem tudtuk megérteni, miért kell panaszainak okát gyermekkori bántalmak hatásában keresnie, mikor jelen élete csupa baj és nélkülözés volt. Attila nem tági-
tott s mint máskor is, most is, makacsul ragaszko-
dott ahhoz, amit bajaira orvosszernek gondolt.

A Korong-utcai lakásban többször felkerestük őket. Odahaza többnyire csak Judit szorgalmasko-
dott. Anyagi dolgokkal, a versében is emlegetett *havi kétszáz* biztosításával soha komolyan nem törődött. Élt, mint az erdők madarai s a mezők liliomai, legalábbis éppúgy nem szorgalmatoskodott, mint a madarak és liliomok s fogyott, gyengült, de semmi kicsiség, csak nagy dolgok érdekelték. Lapot indított, hogy *szép szóval* bírja jobb belátásra a nehézkes embereket, s a lap irányítása is inkább gondot, mint anyagi segítséget jelenthetett számára. Nem tudtam megérteni, hogy valóban ennyire pró-
fétai lélek égjen benne, hogy csak eszmékért él s a maga esendő életével egy szemernyit sem törődik.

Írásai nem hozták meg azt az elismerést, amelyet megérdemeltek volna, sem anyagilag, sem erkölcsileg. Utolsó csodálatos mélységű és páratlan kifejező erejű kötete, a *Nagyon fáj* című — 1936 — alig keltett érdeklődést, pedig még alig volt magyar költő, aki a lélek mélységeiben gyökerező, szinte öncélúvá vált fájdalmat úgy ki tudta volna fejezni, mint a *Nagyon fáj* versei. A kötet megjelenéséről

nem is tudtam, csak később döböntem rá minden régebbit felülmúló szépségeire. Az út legvégére, a célra, amelyért küzdött kitartóan, és rendíthetetlenül egész életén át. Arra, hogy a megtörtséget és reménytelenséget élete utolsó szakaszában ilyen tökéletes formában és ilyen, szívbemarkoló erővel kifejezhesse.

Utoljára 1937 július elején volt nálunk. Este kilenc óra felé mentem haza Mária Terézia-téri lakásomra. A József-körúton találkoztunk. Hívtam, hogy jöjjön el hozzánk. Elmondta egyik legutolsó versét, a *Születésnapomra* címűt:

*Lehettem volna oktató,
nem ily töltőtoll koptató
szegény
legény.*

A ritmust mindig erősen, érezte, ha verset mondott, ragadta magával ilyenkor is a vers zeneisége. Különösen büszke volt az elmondott vers könnyed rímeire, az utolsóira, melyet egy szón belül költött: tani-tani. Élénk jó hangulata engem is magával ragadott, de hogy is hittem volna, hogy olyan közel van az ideggyógyintézet kapujához. Volt egy szál jobb cigarettája, azt kívánta, hogy én szívjam el. Útközben nyelvlélektani fejtegetésekbe mélyedt, szópárokra hivatkozott, melyeknek mélyhangú alakja komor, sötét, gyászos tartalmat ölel magába,

magashangú alakja pedig könnyedet, derűset, fel-
emelőt. Meglepő példákat tudott mondani az azo-
nos értelmi gyökerű szavak hangulati különb-
ségeire.

Közben hazaérkeztünk. Otthon régen megva-
csoráztak, engem sem vártak már. Attila sokkal in-
kább hozzánk tartozott, semhogy restelkedtünk
volna az egyszerű vendégségen. Megosztotunk
azon, amit otthoni találtunk. — Megeszem a papri-
kát, ebből neked nem adok, — mondta tréfásan s
meg is ette magostul. Családi dolgokról, kisebb-
nagyobb ügyekről beszélgettünk, elmondta, hogy
megvált Judittól s most „főbérleti” lakása van. A
nyárra egy Balatonfüred melletti faluba készül-
tünk, említette, az a terve, hogy a nyarat Tihany-
ban tölti. Lányom éppen aznap tette felvételi vizs-
gálatát a Testnevelési Főiskolán. Mindjárt be is
mutatta felvételi talajgyakorlatát. Attila hálás kö-
zönség volt, megjegyezte: — Ez talán még többet
ér, mintha verset ír az ember. — Említettük, hogy
legkisebb fiunk, Zoltán — 11 éves volt akkor —
szereti a verseket, néha maga is próbál írogatni.
Előkerült egy levelezőlap, Attila kissé elgondolko-
zott — mint a sakkozó, aki a várható lépéseket la-
tolja — s ezt a kis verset írta a levelezőlapra:

*Kedves Zoltán,
nem nagyzol tán
a költő,*

*ha töltő-
tollával íme
verset ír neked,
azaz éneket,
melynek van ríme.*

A tiszta rímek kedves játékával búcsút is vett tőlünk. Tartóztatni próbáltuk még, de — várják barátai, — mondotta, — egy kávéházban, már kilenc-tíz óra körül ott kellett volna lennie. Tizenegy óra lehetett.

Eltávozott. Sovány, beesett volt az arca, de ez nem is volt nagyon feltűnő, hiszen az utóbbi években testileg mindig gyengének láttuk. Jókedve, aranyos humora meg szellemi frissége is a régi volt. Nem sejtettük volna, hogy többet nem találkozzunk.

Pedig a szanatórium, a szárszói pihenés meg a szörnyű katasztrófa várt rá.

Betegségéről nem értesültem. December elején pár iskolai szünetnapon Pozsonyba utaztam rokonaim látogatására. Pozsonyban nem olvastam budapesti lapokat. Visszatértemkor a vonaton vettem kezembe az egyik reggeli lap vasárnapi számát s ott már csak a hírek közt találtam beszámolót — József Attila temetéséről.

A végzetet, melyet annyiszor elkerült, szerető testvérei gondja sem háríthatta már el.

A SZÉPSÉG KOLDUSA

Halála után akivel összetalálkoztam régi jó emberei, makóiak közül, mindenki azt vallotta, József Attila volt az ifjabb költői nemzedék legnagyobb reménysége. Tőle lehetett volna legtöbbet várni, ha élete műve befejezetlen nem marad. Mit adhatott volna még, ha tovább is köztünk él s beváltja mindazt, ami annyi szép versében olyan csodálatosan ígérkezett. A fáradt lemondás, mely utolsó verseiből kicsendül, múló jelenségnek tűnt, mi, akik szerettük, arra gondoltunk, *ha meggyógyult volna*, mi várt volna még reá.

Most már műve torzóját kell tekintetünk. S valóban torzó-e, valóban befejezetlen-e? Gyönyörű verseket írt, formai tökéletességgel fejezte ki hánytvetett élete vívódásait s mindazt, ami forrongó korának nehéz és mély problémája volt. Ha végigtekintünk mindent: igazán nagyot, befejezettet, maga-magának teljes kifejezését csak utolsó éveiben a szanatórium s a halál kapujában alkothatott.

Különös gyökere ezeknek az utolsó verseknek a meg-megújuló,alig magyarázható önvád. Bizonyosan már beteges állapot ez: a roncsolt idegzet a maga fájdalmas képét vetíti a költő lelkére. Bűnösnek vallja magát, — így érzett Széchenyi is az idegösszeomlás küszöbén, — s nem tudja, mi a bűne. Száz változatban keresi a bűnt, amelyért elítélhetné valamely ismeretlen ítélkező: hogy legalább a szí-

gorú elmarasztalásban enyhülést és kiengesztelést találjon. — *Miért nincs bűnöm, ha van,* — kiált fel önmarcangolón, — egy töredékében a bíró és vádló makacsul elzárkózik attól, hogy bűnösnek találja s ő mégis ezt hangoztatja a *Nagyon fáj* utolsó versében, a veséig ható *Kiáltozásban*;

Félek a büntetéstől.

A betegség nagyít, torzít, de valahol alapjának kell lennie. Mi lehetett József bűne, a költőé? Mindig másokért élt, mindig nagy célokra törekedett, embertelenül önzetlen volt s játszva háritott el magától mindent, ami kis örömet, nagy biztonságot, a szó köznapi értelmében vett boldogulást jelentett volna számára. — Csak az önző boldogtalan — mondja Eötvös *karthauzija* s megfogadhatta volna-e valaki jobban az önző érdekét József Attilánál?

Mégis itt kereshetünk egy kis rést — talán, — amelyet az idegbaj szörnyű rianássá repesztett. Míg nagy dolgokat adott nemzetének, kicsi örömeket nem szerezhetett — egyeseknek. Pedig milyen gondosan unszolta rám utolsó találkozásunkon utolsó jó cigarettaját, az egyetlen, holmit, amit még másnak adhatott. Többet szeretett volna adni. Férfi-ösztön élt benne, hogy másokon segítsen, másoknak gondozója legyen s talán azt érezhette: eltékozolt valamit életéből. A görögök egy szebb korban

prytaneionba vitték volna, hogy nyugalmat és kényelmet biztosítsanak számára: József Attila élete végéig másokra szorult, ha jól akart lakni s jól akart ruházkodni, gyermeknek érezhette magát. Holt anyja gyámolítását keresi. Értékesebb lett volna-e József Attila élete, ha földet művel, bankszámlákat ad össze, vagy egyetemi katedráig tanít? De bármely életsorsban megérezhette volna, hogy úgy dolgozott, ahogy az emberek a munkát általában értelmezik.

Abban, hogy *nem közülünk való* volt, lehetett! sorsának végzete. S hogy a felelősséget még itt is magában kereste, abban láthatjuk önzetlenségét is, torzító betegségét is.

De ha költészetét: csak a fájdalom kifejezésében; láthatjuk tökéletesnek, felmerül a gondolat: nem torzó-e a huszadik század magyar költészete megteremtőjének, Ady Endrének élete munkája is. Ady költészete is az élet értelmének keresését mutatja, Ady is a negatívumban volt nagy, azt müllatta meg, ami ellen kellett fordulnia, de az élet megnyugtató, kiteljesedő, pozitív tartalmáig Ady költészete, — pedig ő tovább élt s költészete teljesen határozott körvonalúvá vált, — nem juthatott el soha.

Ady előtt nem ezt a pesszimista irányt, nem ezt a feleletnélküliséget vártuk költőinktől. A tizenkilencedik század első fele, a magyar költészet

nagyszerű felvirágzása más példát mutat. Kölcsey *Hymnusa* a nemzet imádságává lett, Vörösmarty *Szózatát* egész nemzetéhez intézte, Petőfi lelkesítő szavára talpraállt a magyar. Arany művéből az iskolában tanuljuk meg *Toldi* örök nemes-ségű magyar jellemvonásait,

Az *aranykor* nagy költői a nemzet vezető szel-lemei voltak. A tizenkilencedik század második fe-lének költői már nem tölthetik be ugyanezt a sze-repet. Vajda, Reviczky és Komjáthy líráját pesz-szimista lírának nevezték. Vajda, a *Montblanc-ember*, Reviczky a *kozmpolita költő* már külön állanak koruktól. Komjáthy a század utolsó negye-dében magányba vonul és talán nem is keresi az egységbeforrást nemzetével. Ügyes utódok a század-fordulón tört! úton haladtak verseikben s nagy vállalkozások emléke nem maradt utánuk.

A huszadik században a költő szembefordul korával. Ady fenséges viaskodással indul s mindig emlékeztetések maradnak mindennel leszámoló szavai:

*Fülembe forró ólmot öntsetek,
Legyek az új, az énekes Vazul!*

Ady költészetének eleme az örök küzdelem. A *Harc a Nagyúrral*, elbukás az *Ős Kaján* tornáján s vágódás a megváltó, megszépítő messzeségbe, Pá-

rizs Bakonyába, hisz: — *Mit ér az ember ha magyar?* — Pedig örökké a kapcsolatokat keresi korával s a nemzet egészével:

*Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogy ha szeretnének
S lennék valakié.*

József Attila költészetét is az örök keresés jellemezte. — *A művészet nem egyéb, mint önmagunk keresése*, — írja 1923 december 8-i levelében. Élete sorsa sokkal ziláltabb, mint Adyé. Ady a harcok költője, József az önmarcangoló. Ady, míg parancsoló mintaképe lesz kora minden költőjének — ellenfeleinek is, — szembenáll korával. József végighaladt az irodalmon s a politika minden irányzatán: örökös harcban állott önmagával is. Soha nem tudott! megnyugtató, pihentető jövedelemforráshoz jutni: a jobbmódúak örökös gyámságát érezhette. A remélt elismeréstől mind távolabbra jutott.

— *Drága barátaim, kik gondoltok még a bolonddal*, — így kezdi utolsó verstörődését. S nem adhatta mást, csak önönlényegét. Az önkínzó, talán oktalan, de egész élettel indokolt fájdalomnak azonban olyan kifejezését adta, amely költői erőben a legnagyobbak közé emeli.

Késői, tárgyilagos ítélkező talán úgy fogja látni, hogy korának — a két világháború közt eltelt magyar korszaknak — éppen ez a gyászzenéjű

költészet s éppen ez a roskadozó élet volt igazán hű kifejezője. Ha felkutatják e meghasonlott korának szellemi gyökereit, lehet, hogy a huszadik század második két évtizedét József korának nevezik el éppúgy, mint az első kettőt Adyénak.

Korán elmúlt életében pedig csak nagy és szép dolgokra tekintett, kicsiségekben botladozott. Nem tudott megalkudni és nem tudott érvényesülni. Az maradt élete fogytáig, aminek ifjú korában tragikus jövőbelátással vallotta magát: a Szépség koldusa.

Függelék

**József Attila hátrahagyott
versei**

JEGYZET A HÁTRAHAGYOTT VERSEKHEZ

Hátrahagyott versek ... A gazdag után vagyon marad, a költő után versek és töredékek ... S a költő halála pillanatában vagyonná lesznek ezek is, a hagyaték a nemzet vagyona már. S halála után életművének ez a kiegészítő része is jobban érdekli az olvasót és a kutatót, mint a költő vállalt és sokszor nagy áldozattal megjelentetett művei, — annak idején. Pedig gyűjteményei összeállításánál legtöbbször kihagyásra ítélte ezeket a darabokat, vagy dolgozni, javítani szándékozott még rajtuk. De a költő, mikor könyvei anyagát kiválogatja az előtte heverő versekből, — tudattalanul talán, — de érzi mégis *hagyatéka* sorsát. „Hadd maradjon, mint tizenkét év során belém fagyott! — És nié haljak meg, mint koldus, — A ki semmit sem *hagyott*,” — írta Arany János *Hagyaték* című kis remekében. A költő mindig tékozló természet, *hagyni* akar maga

után, hagyni az utókornak, mert a *kor* mindig cserbenhagyja a költőt.

Már *Összes Versei* I. kiadásában, — a *Németh Andor* által rendezettben, — számos, részben kiadatlan), részben megjelent, de könyvbe nem gyűjtött költeményt találhatott az érdeklődő, s a *Bálint György* gondozta új kiadás (1940) már egész kis kötetire valót közöl ezekből. A gyűjtemény még közel sem teljes, ma sem, az itt közölt versekkel együtt sem. Makói éveiben szinte naponta írt verset József Attila s kéziratait tékozlón, minden mosolyérh hálás szívvel szórta szét barátai és ismerősei között. E versek legnagyobb részét *Szabolcsi Gábor* szegedi bölcsészhallgató gyűjtötte össze a költő makói és szegedi barátainál, nagy hozzáértéssel és lelkesen. Sajnos, — mint írja, — nem mindenkitől kaphatta meg a kéziratok másolatát. Néhányan indokolatlan szeméremből, mások talán hasznosítható „vagyontárgyként” őrizve a verseket, — elzárkóztak a kérés elől.

Az itt közölt költeményeket 1922—1926 között írta József Attila. Az első írásakor tizenhét éves makói diák, az utolsókat Bécsből küldi szegedi és makói barátainak s Jolán nővérének az akkor huszonegy éves költő. S ezt csak tájékoztató adatként vegye tudomásul az olvasó, nem szánjuk „enyhítő körülmény”-nek. *Rimbaud* tizenkilenc éves

korában már elefántcsontkereskedő s a négy kémje Abesszíniában, — s többé egy sort sem ír. Lírában a kamasz is alkothat nagyot. E kis könyv egyrészének testvérvversei a *Szépség koldusa* (1922), másrészének pedig a *Nem én kiáltok* (1925) s a *Nincsen apám se anyám* (1929) című kötetekben vannak.

A makói diák már érdeklődő és bíráló szemmel követi a „művészetben” megújulásokat” a világban, s követeli önmagában; folyton megújuló költői természete, minden kísérletre bátor szelleme már a *zsengekben* is megnyilatkozik. E félévtized termésében, — az akkor általa elvetettek között is remek darabok vannak, de különösen érdekes figyelni rajtuk a későbbi *nagy* versek fényeinek villódzását. Egyik 1922-ben írt diákos bordalából szinte kisikolt ez a két sor és az érettkori mama-verseket idézi:

*Nincsen anyám, ki szedjen ráncba —
Arva búsul üt magába . . .*

Egy másik, ugyanebben az évben egy szerencsétlenül járt munkásról szóló versében már magas költészetté emeli a politikai mondanivalót s milyen költői leleménnyel: „Örök lett munkás két kezének éje.” — Tizennyolc esztendő korában politikai érdeklődése csaknem olyanfokú már, mint a húszas

évek végefelé s a harmincas évek elején. A való világ látványa, a „Valóság” lírai kifejezése foglalkoztatja ekkor is. Még az Ady-Juhász Gyula hatás korszakából ilyen hasonlatokra bukkanunk:

*Jaj, úgy sikít a vágy agyamba' zordul,
Mint villa tányéron, ha megcsikordul . . .*

Egy-egy képekkel túldíszített verséből pedig már a nagy költőhöz méltó szakaszok ragyognak ki:

*De akarásom leölt hizóként haldokol
És agyam szuvas, megrecsegő fáján,
Vén öngyilkos a padlás gerendáján,
Kinyúló nyelvvel lóg az értelem.*

A legutolsó harcos című füzetében talált versek legtöbbje már a *Nem én kiáltok* kötet kísérletei közül való s e kísérletek már minden irányban sikerülnek, saját és sajátos mondanivalói formát kapnak. Az ú. n. szabadvers kérdései már 1923-ban, foglalkoztatják. Az *Egyszerű vers* című kis költemény hagyományos képeivel és fordulataival érdekes példája e korai kísérletnek és hangváltásnak. Jellemző a kézirat javítása is. Először a *Prózavers* címet adja neki, majd áthúzza s az imént említett írja a vers fölé. De költői magatartását tekintve jelképes is ez a javítás. Érzi, hogy nem *prózaversről* van szó tulajdonképen, hanem új *versformáért*,

a hagyományos költői forma megújításáért, helyesebben: részben felújításáért folyik a küzdelem. 1924—25—26-ban írt szabadverseit erősen összetartja egy kötött ritmusemlékekből kibomló, szabadon, de a vers belső törvényei szerint hullámzó és nagyon kihallható dallam, József Attila saját dallama. *Kassák*, — mert e költemények az ő elindító hatását tükrözik, — inkább képalkotása módjára hatott. Később képzelete is fölszabadul s a versek egyéni szépségekkel telnek meg. E Korszakának, — sőt irodalmunk e korszakának is, — egyik legszebb darabja az *Esti felhőkön* . . . (Galamb Ödön közli a könyvben). De nem sokkal marad e mögött itt közölt tíz „konstruktivista” verse sem.

A kéziratok között akadt néfrány, csupán a filológiai értelemben vett teljesség szempontjából számbavehető, különben érdektelen vers is. Ezeket József Attila kiadója félretette az összes *Versek* majdani teljes kiadása számára, — abban a helyükön lesznek.

A hátrahagyott verseken tűnődő néha föltekint a kéziratokból, érzi magán a költő szemrehányó -tekintetét. Ezt nem vállalom, — hallja a hangot. S ilyenkor félreteszi az esetleg iskolás gyakorlatot vagy stílusutánezatot. De a kísérletező költőben mindig kevesebb a kegyelet, mint az olvasóban. Mert folyton megújulni csak a meglévő iránti kegyelet nélkül tud. Az itt közölt költemények között

elrendezett, egymás után leírt, a verseknél később keltezett ajánlással díszített füzetek is vannak. Mikor együvé kerültek, — kiadásukra gondolt a költő. S mire sor került volna a nyomtatásra, már újra válogatott közöttük, a nemrégén írottak kedvesebbek voltak neki, mert az újabbak mindig kedvesebbek, — s így lett egy kisebb könyvre való verscsomóból, alaposan átrostálva, — a megjelent könyv egyik ciklusa. De József Attila esetében anyagi okai is lehettek e tudattalanul *hagyatékra* gondoló, szigorú válogatásnak. Verseskönyveihez előfizetési íveken gyűjtötte és gyűjtette össze a nyomtatási költséget, mint csaknem minden magyar költő, — s a nagyobb verseskönyv költsége is nagyobb . . .

Végül, a költői hagyatéknak nem szorul sem mentésre, sem magyarázatra. A versek mindig külön hangsúlyt kapnak a halállal. A mű, amit a költő haláláig alkot, halálával hirtelen *egész* lesz s a kompozíció, melyet életében szinte testével takar, a test sírbahulltával láthatóvá lesz, az életmű fényleni és nőni kezd. A versek sugarat vetnek egymásra, a nagy versek megragyogtatják a közömbösebb darabokat is, a halállal gyászoló éjtszaka borul a műre, hogy sötétjén a gyöngébbfényű csillagok is felragyoghassanak. Minden töredék, minden papírlapon talált sor *adalék* lesz, adalék az életműhöz, a nagy egészhez, mely lezárt, szigorúan befejezett és össze-

tartozó immár. Befogadni, magához ölelni hajlandó minden apróságot, de semmit sem enged el többé.

És az olvasónak s nekünk, kortárs-költőknek megadatott az, hogy láthattuk a bámulatatos metamorfózist, mikor egy folyton épülő mű teljesen kézszen átfordul az időtlen öröklétbe, a nemzet kincse lesz és népszerű lesz. S ehhez az kellett, hogy egy csodálatos kedvességű fiatal férfit kiszedjenek a tehervonat ütközői közül és összetört tagokkal és régen összetört lélekkel eltemessenek Balatonszárzón. Fagyasztó érzés és rettentő tanulság. S a könyvet forgató olvasó, aki legtöbbször közönnyel fogadta az élő költő nagy alkotásait, gondol-e a tanulságra is?

A tiszta és mindig világosságot áhító lelken törvényszerűen teljesedett be a sors. Megalázó szegénységben élt, folytonos és egyre szaporodó csalódások közötti ilyen *természetes* halált csak egy költő halt még a magyar irodalomban, Petőfi Sándor, a magyar szabadság költője a segesvári csatatéren. Nem bírta volna elviselni azt, ami utána következett. Attila sem

1941. Mindenszentek napján.

Radnóti Miklós

LEÁNYKÉRŐ ÉNEK

FRISS daloló szerelemmel elődbe
Vonszolom ifjú szívem s kacagok —
öltsd a karomba, hej, öltsd a karod,
S hagyd a kezed a kezembe örökre.

Érzed-e énekemet? Beköszönne
Most a szívedbe, ha úgy akarod!
Duzzad az ér, meg a vér kavarog
S nem harapok ajakadba — megölné.

Jajj, ez a csókom előlne, tudom,
Ámde ha engeded én megölellek.
Zeng a szívemben a forradalom!

Nézd e kemény kezeket, meg e mellett!
Nászt dalolok Teneked szilajon.
— Jajj, ha fülednek e dal sose kellett.

ÚGY-E PAJTÁS!

ÚGY-E pajtás mulatunk ma,
 Pár litert a holnapunkra!
 Üsse kő, a bor ha drága —
 Diák mulat itt magába!

Igyunk azért, igyunk pajtás,
 Itt a kancsó — egy jó hajtás!

Volna nékem bánatom is,
 Csitítgatom, altatom is.
 Nincs rendbe a szíve tája —
 Legény felejt itt bújába.

Igyunk azért, igyunk pajtás,
 Itt a kancsó — egy jó hajtás!

Ne gondoljunk bánatunkra,
 Azért jöttünk, vigadjunk ma!
 Hej! az a lány, az se bánja,
 Ki iszik itt bánatába.

Igyunk azért, igyunk pajtás,
Itt a kancsó — egy jó hajtás!

Korcsmárosné! szóljon szép szót,
Hadd feledjem, ami rég volt!
Nincsen anyám, ki szedjen ráncba
Árva búsul itt magába.

Csak még egyet igyunk pajtás!
Üres kancsó — csak sóhajtás.

ARATÁS ELŐTT

A BÚS biborkirályfi, Naplemente
Bolond csókjától ég a dús kalász,
Néhány vidám tücsök dalt dudorász
S úgy ing a Földön csendes este enyhe,

Mint vén öreg huszáron lóg a mente,
Kit nem ölel a nyárestéli láz.

De itt a búza s rozs méhébe száz
Apróság vár a fényre, napra, csendbe.

És várnak egyre mind a virradatra,
Mikor az égből napsugár peregj
A duzzadt tábla jó acélos fajta

S hajnalba jönnek barna emberek,
A válluk széles, nagy kasza van rajta . . .
Szellő fuvall, a tábla megremeg.

1932 vagy 1933

ARANY KALÁSZTÓL...*

ARANY kalásztól duzzadt rónaságon
 — Úgy véltem — víz keresztül az utam,
 Madár trilláz gyümölcstől terhes ágon
 S majd megpihenek egy kis faluban.

Hogy útra keltem pirkadott a hajnal,
 Homály karolta félig át a tájt.
 Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal
 S fölöttem őszi varjú-horda szállt.

Nincsen kalász a síró pusztaságon
 S madár helyett a szárazlombú fákon
 Sötét gond rakja barna fészkeiket.

A földje is oly bús, SZÍVÓS, makacs,
 Virágszál rajta sehol nem virít,
 Csak itt-ott egy-egy vérszínű pipacs.

1922 vagy 1923

* Ez a vers 8 az utána következő négy, **József Attila Lovas a temetőben** című kéziratos füzetéből való.

A R A T Á S B A N

A BÚZÁT vágja sok szilaj legény
— Marokszedő leány halad nyomukba —
A sima réz-orcájok kipirulva.
És villog a nap kaszájok hegyén.

A rengő búza hódoló remény.
Tikkad tan fekszik lábaikhoz hullva;
Mint fáradt gyermek, anyjára borulva.
És ihatnék a kutya is, szegény.

Egy szomjazó legény hús fához lából,
Jó hosszút korttyanti öblös kulacsából
És visszaindul, várja a dolog.

A nap forró haragja újraéled,
A homlokokról izzadság csorog
De gyűl a keresztetekbe-rakott élet.

A GÉP ELKAPTA . . .

A GÉP elkapta. Messze fröccsent vére,
Fehéren hullott földre a feje.
(A férgek közt lesz immár a helye)
S letették kinn az udvar hús kövére.

Örök lett munkás két kezének éje.
Irigyen nézte sok bús halvány arc,
Az ő kezökben ég tovább a harc:
A sok gyerekszáj vár a kis kenyérre.

Megáll egy percre a dolog zaja,
Elszáll egy ember könnyes sóhaja,
Két éhes gyermek ágyán felriad.

A gép megindul újra zakatolva
S megy minden, mintha mi se történt volna:
A földön még elég ember marad.

TAVASZI ÉNEK

ÉNEKLEM a Tavaszt, a fényt,
Bimbózó ifjú, zöld reményt,
Szerelmes szívem sóhaját
S csitítgatom szegényt,
Nekem nyílik minden berek
— A vérem játékos gyerek —
S a Nap elém hajol
És rám kacag, milyen tavasz!
Ó, pompa, szín, ó dús Tavasz!
— Csak Márta nincs sehol.

Havas telekre zsenge fű,
A szellő nádi hegedű,
Rügyeznek ifjú lányszívek,
Az arcokon derű,
Csikó nyerít szerelmi vészt
S a torkom fölkiáltni kész
— Vén Földünk hogy forog!
S a kék ég is milyen magas,
Ó, pompa, szín, ó dús Tavasz!
— Reá ha gondolok.

Itt ékes, hímes szőnyegek,
Ott északon a bús hegyek,
Hol nem gondolnék rá soha,
De arra nem megyek ...
— Rikolts, dalolj, szegény torok!
— Ihaj, a Földünk hogy forog!
Ihaj szerelmi láz!
Míg jó a Tél, ki behavaz
Ó, pompa, szín, ó dús Tavasz! —
— S a halál citeráz.

E G Y S Z E R Ű V E R S

MIKOR már minden sötét és felszakad
köröttünk lilán az ég, akkor szeretném
látni a szemedet.

Mikor látlak, csak a szemedet nézem
és szeretném megcsókolni kezedet merészen.
Szeretném megcsókolni s mikor ott vagyok
melletted, tudom, hogy nem fogom
megcsókolni a kezedet.

VERS

HIÁBA gyúl ki nagy szemedbe' máglya,
Csókos kín ajkamat hiába rágja,
S ölelni vágyás: többet' akarok.

Húsodba' forróság lohol lihegve,
Ruhád letépve szállna mély egekbe.
S aztán? mi van még? Többet akarok!

Jaj úgy sikít a vágy agyamba' zordul,
Minit villa tányéron ha megcsikordul;
És úgy szorítja két fájó szemem!

Ó, úgy szeretnék eggyé lenni véled!
Hogy eggyé folyna vérem és a véred,
Kik most gyötörnek zúgva, éhesen.

Egy lelkünk lenne, mely nyugodtan lengne
És semmisülne át a Végtelenbe
S betelt egy test, mely többé nem akar.

Két bús álomvirág, mely egynek nyílhat.
Mint egyé lesz a szellő és az illat,
Ha már sunyít a romboló Vihar.

TÁVOLI ÉNEK

AJKAM hiába is haraptad,
Lehámlik róla már a bőr,
S emlékemen se csókol ajkad,
Csak úgy piroslik messziről.

Csak úgy piroslik messziről, mint
Lámpás sötét mezőbe lenn,
Hol már nincsen nap és idő sincs
S fölötte néma végtelen.

S a lámpás zárt üvegje koppan,
Rászáll néhány szép éjbogár,
Rászáll, futos, lehull halottan,
A lángra mind halott-sovár.

S a lámpás ég piros színében,,
Fölötte hűvös szél suhan,
A Távol száll a véren, éren
És szívem megremeg búsan.

Ajkad nekem csak úgy piroslik,
Mint messzi vágy fájó szívén.
Tört színe nem vakít, nem oszlik,
Csak ring a bánat mélyiben.

A BETŰK S I V A T A G Á B A N

A GÓT s latin betűk sivatagában,
Fáradt diák, virágot keresek.
Oly szürke vagyok múltban és a mában
S szeretnek élni én is keveset!
Tavasza van, rajtam bágyadt barnaság van,
Az utakon vidám szerelmesek
S amíg viaskodom a Bánát-ölyvvel,
Az út, a fák, a rét — és minden zöldéi.

Az ó betűkre friss könnyűket ejtek,
Nem hat reám vitéz lovagkora
És jaj nekem, hogy mindent elfelejtek,
Ha nevet alabástrom fogsora,
Mert bennem is lassan, szépen megerjedt
S kiforrt a szerelem részeg bora;
De ajkaimra gyöngyei se jutnak
S én nem lehetek társa mámoruknak.

Így lassan vérzem el a tűnt ígéken
És nem csókolhatom meg a kezét.
Fejem sokszor töröm sok semmiségen
S áhítom közben léptei neszt.
És úgy szeretem, mint szeretitek régen:
Hektor szerette így Andromachét.
Erősszívű volti Andromaché férje,
Én gyöngé szívem párját hát ne kérje.

Szeretném bátran becsukni egyszer
A kopott könyvek ócska födelét
És csókolózni illatozó esttel,
Mikor reám vár és reá a rét.
De jaj, vigyáz rám sok szigorú mester,
Csak vágyam kóborolhat szertesztét,
Míg én magam süket betűkben élek,
Míni Cháron hídjáról leszédült lélek.

AJÁNLÁS *

KESZTNER Zoltán bátyám fogadja
szeretettel és szeretve.

Talán széna van itt kazalra
hányva: Akad-e szélvihar, amely
mindenüvé elvigye szagát?

Ültessük arcunkba a villany-
telepeket, érett égboltok csüg-
genek szívünkről: Menjünk
együtt az utakon, mindenki
lássa, hogy mennyire barátok
vagyunk.

Megrázhatom fáimat, már kö-
zelednek a testvéreim. De Zoltán
bátyámnak mit adhatok még?

Makó, 1925. feb. 4.

* József Attila egy megtalált versesfüzete szerint 1923—24-ben írott verseiből könyvet szándékozott kiadni *A legutolsó harcos* címen. E könyv nem jelent meg s *A legutolsó harcos a Nem én kiáltok* (1925) című könyvének egyik ciklusa lett. A könyv válogatásánál kirostált verseket e gyűjteményben találja az olvasó, *-os évszám-jelzéssel. A fenti vers a kötet *ajánlása*.

F O H Á S Z K O D Ó É N E K

A SZÍVEM ócska, istenes, remek
 Szelence s raj la nem fogott a rozsdá.
 Nyitott tenyéren nyújtom a magosba
 S a hajnalbíbor ércén megremeg.

— Isten, ha vagy — és benned hinni kell
 Kifosztott, földrevert bús jómagámnak —
 Ha vagy és vélem terveid is vannak,
 Ó add, a csókját ifjan érjem el.

Akkor nem szólnék többé nagy nevedről,
 Csak öklöm ütné kétkedők hadát.
 S ha nem teszed meg, bárha szeretetből,

Marokkal összecibálom haját,
 Úgyhogy sikolt, mint süllyedő naszád
 Bús kürtje távol barna part felé.

1927 vagy 1928

A VILÁG MEGTEREMTÉSE

IGEN, tudom, még nem volt a világ,
Csak az erők nyugalmas vize,
Fojtott dühü, nagy vize,
Nem volt még hal se, de halat akart,
Nem volt még dal se, de dalolni akart,
Asszony se volt még, isten se volt még,
Vagy isten volt-é az egészen férfi;
Egészen gyermek, nem tudom,
— Most munkás lehet, vagy talán költő —
Ő volt még egyedül, nagyon magába,
Mint én vagyok most, olyanj magába.
Tehetetlen volt, csak szeretet volt,
Társat akart és csak szeretet volt.
Nem (tudott tán még beszélni se,
Nem tudott tán már hallgatni se,
Társakra gondolt, asszonyra gondolt,
A te víg, meleg szemedre gondolt,
Aki ha látná, nagyon szeretné,
Frissen, fürödve jobban szeretne.
A te víg, meleg szemedre gondolt
S a vízbe lépett.

A víz fölbömbölt, ahogy belépett,
Elnyelte, mint a villámot az éj!
És ő lesüllyedt a fenekéig,
Feneketlen víz nincs-fenekéig.

A víz
Felhőkbe szállt a szíve fölött,
Jéghegyekké vált a háta mögött,
Akkor születtek a hideg csillagok,
Akkor születtek a meleg napok,
Ő volt még egyedül, mint én: magába,
Társat akart és csak szeretet volt.

1923 vagy 1924.

IDE ÚJRA A SZERETET JÖN

FEJÜNKRE tapodták a múltat,
Hanem a jövő csak megérik,
Dudvából föl, a magas égig,
Mely ízes gyümölcsű embert hirdet.

Már izmainkká lett a szándék,
Tél4ul a szemek már nem sírnak
S volt göthös anyák szerelmes pírnak
A napot kendőzik magukra.

Szándékoló roppant kohókból
Már ömlik a vas okos formába
S nótás acél zeng majd, hol máma
És tegnap aranyat imádkoztak.

Az átkok már elátkozódtak,
A vér elvérzett széjjelmarva
És elrothadt gonosz hatalma,
A gyümölcsdögvesztő rothadásnak.

Ide újra a szeretet jön
S gonoszok vége nyögi jöttét,
Nem mint eddig, hogy leütötték
S a jókat áldozták eléje.

Ide újra a szeretet jön
S mindenkinek fakad bocsánat.
De addig jaj, kik látva látnak
S a vaknak nem adnak szemükből.

*1928 vagy 1924**

T Ü N T E T É S

KISZALADT a vér ereinkből
S most az uccákon nyargal végig.
Íme, eljöttek a gyár kémények
Szikrát lehelő arkangyalai,
Hogy visszavívják a pokoltól
Ádámot és Évát.

Szánkából sistergő meteorok hullnak
És a rendőrök szelíd testvéreink,
Kiáltások tarka pántlikákkal
Kontyot kötnek a hajadon jövőre.

Hát hol az a tenger, amelyik
Ily kedvvel ringatná gyönyörű haját,
Mint ez a kormos és éhes tömeg
A lelkesedés karcsú suhanását,
Hol az az évszak, amelyik
Ily remek virágot tűzne ki a földre,
Hol az az égbolt, amelyik
Ily erős karokkal ölelné a földet,
Hol az a vaskapu, mely nem olvadna széjjel
Ekkora nagyszerű hévség elolt?!

Micsoda fölséges égiháború
A külön lábak együttes dobbanása!
Ilyen pompás ütések alatt
Szénné sajtolódna erdő, mező.
Az ég ekhóját mellünk visszadobja
S minden bezárt, pókhálófödte ablak
Csörömpölve darabokra pattan.

*1923 vagy 1924**

TÚZ VAN!

Tűz van!
Ég a malom!
Ne bántsatok, én, nem akarom,
Jaj, tán csak bennem ég az a malom?
Ne bántsatok, én nem akarom,
Csak néha hittem úgy, álmaimban.
Azért ordítok, hátha elhiszik,
Hogy tűz van, tűz van.

Nagykedvű, éhes nyújtózásokkal
Nyurga karokkal kalimpál az égnek,
Belül ég, de kívül éget,
Hát senki se érzi, csak én?
Vagy meghaltak már mindannyian?
Meghalt a magyar, a lány, a legény?
Hiszen itt járnak körülöttem,
Húsból és vérből vannak,
Moziba mennek, esznek, isznak,

Hát én hiába bögök nekik?
Vagy nem sírok én csak magamnak?
Elég a búzánk, elég a lisztünk,
Hát jobb lesz, hogyha majd a füstből
Az angyalok sütnék kalácsot?

Tűz van.
És ti a tüzes tűzben jártok.
Ha engem láttok, bolondot láttok,
Mert én tudom a ti haláltok,
Szemetek elé este állott,
Fületekre a csönd leszállott,
Nem érzitek a faló lángot,
Ó, én tudom a ti haláltok,
Mégis a fületekbe állok
S dühödten bögve, konokul,
Reszketve félve csak kiáltok:

Tűz van! Tűz van! Tűz van!

*1923 vagy 1924**

FIGYEL A KANCSAL

MINDIG figyel valaki — biztos kancsal —
 A hátunk mögött. Hátrafordulok:
 Ki vagy? . . . Gügyögve gyűjti már a hajnal
 Pihés csibéit. . . Alszom? Vagy élek? A kancsal
 Parazsat dobál hátamra. Jajdulok:

Csak én vagyok, csak én! Ó virradattal
 Csak engem szül a fény, te, semmise!
 (Az Isten is kinőtt cipőket talpal
 És lelkünk csupasz lábbal jár a karácsai
 Sziklás, szúrós szemén) Mért jössz ide?

Az én, vágyamból sarjadzik a hajnal! ...
 Mindig figyel valaki, aki kancsal.

*1923 vagy 1924**

LEÁNYSZÉPSÉG DICSÉRETE

DICSÉRLEK hát, míg minden erőm itthagy:
 A férfiből kiszakadt gondolat vagy ,
 Hallgatsz, de szól a (trombiták szava
 S ledől az elzárt Jerichó fala.

Remek városok, puszták és az ég is —
 Körülöttes van minden s azért mégis
 Csak téged lát meg, téged, aki lát.
 Éretted volt csak eddig a világ...

Eh ostoba, nem így, de lelkesebben,
 Mint tűzimádónak vak rengetegben
 Áldó hozsánna zengne ajkirul,
 Ha körülötte az erdő kigyúl.

Csak vergődés a méltó hódolat: ha
 Egy kőre lépsz, az fájdalmunk darabja.
 S hogy befejezzem a dicséretet —
 Szedjenek nagybetűből TÉGEDET.

T A V A S Z I L A B D A J Á T É K

PIROS labdámat föl-fölhajgálom,
Csak néked játszom, néked egyedül.
Által a halk, mosolyos violákon,
Szépséged kastélyablakán belül,
Ó nézd a labdát, álom-égbe szállón
Nem napsugáron, szemeden hevül
Szép fénye, mint eső után ha járván,
A torul visszacsillan szűz szivárvány.

ó nézd a labdát, hogy suhan zuhanva,
Mily fürgén szökken mindig újra fel!
Hajolj ki, hogy mosolyvirágid hamva
Libbenjen véle égi útra el,
Ne vess, ne vess, hogy száll s hull víg iramba,
Mig suhanása halkan énekel,
Ne vess s ne tudd, hogy majd szétszagatom már
Gyötört szívem virágos ablakodnál.

Nem kérem, hogy virágid főmre fonjad,
Csak mosolyogj ó, csak tovább ne menj,
Mert nagy, bús kedvem szürke verssé fonnyad:
Angyal nekül mit ér az égi menny?
Mert istene leszel bár bánatomnak,
Borba vetem sebesre mart szívem:
Ragadja vad folyója tépett labdám,
Mig sírok, játékot s szemet siratván.

Makó, 1923. márc. 12.

ALKOHOL

A ROZSAKÖTŐJÚ nap csak nékem integet,
De nem borulok elé, mert úgyis rogyadozik a lábam,
S nem is harcolhatok érte,
Mert az alkohol
Kopjás fiatal gerincemet!
A nyomorúság abroncsává görbíti már
Lomha lángú poklos katlanában.

Erős kezemmel remegéssé bomlok, ám
A kerges, jó becsületű kéz
Nyugodtan heverész
Kinyíló nagy pihenésben az árnyék homlokán.

Nincs asszony, kire véres szememmel kancsalítsak t

Engem a legforróbb május is csak
Subás nyárral ültet vacsorához
S az íze is kevés.

S most szívem sem lombos erdő, hol szelíd remete
Békült szóval intne: Fiam imádkozz!

A tisztaság napos mezőit' s hús fenyvesét bevonta

 Az elfásult mámor hója, jege,
Ijedten zuhan ott a kétségbeesés
Vasalt szánkója
Ismeretlen üregek borzalma fele.

Meglehet, hogy nem iszok többet,

Hiába köszönget

Sima, udvarias arccal az alkohol.

Többet nem packázik énvelem!

De akarásom leölt hízóként! haldokol

És agyam szuvas, megrecsegő fáján,

Vén öngyilkos a padlás gerendáján,

Kinyúló nyelvvel lóg az értelem.

József Jolán közlése. Makó, 1923. május 84.

A „T A N Í T Á S O K”-BÓL 14.

BÖLCS, vén könyvekben áll, hogy por vagyunk.
 De én, aki a füvek beszédjét
 S a kométák dübörgését delelőtökre terelem,
 Tudom, hogy nemcsak por vagyunk:
 Por és Istenpor vagyunk.

Visszahullván
 A por a porral elkeveredik,
 Visszahullván
 így keveredik el Istennel a lélek.

Ki szagolta meg közületek az égi virágokat?
 Ki állna nyugodtan robogó vonat előtt?
 Lám, az örökké-könyörgők se
 S mégis eltemetik a lelkük elevenen.
 Le kéne vágni szemhéjukat, mert mindig
 lecsukják,
 S akadna-e közülük is,
 Aki élő izmait elásná?

József Jolán közlére. 1923.

H AJ A D A Z U J J A M É . . .

H AJ A D az ujjamé, a szoknyád alatt
Ámulva búvik a szívem
S zizegve hull a naptár levele.

Vén küszöböm sír, mint a gyerek
Amikor jössz, hogy többször gyere.

Erős csapatban régi napjaim
Elfúlva rágják a fülem —
Bennünket mért nem csókoltál belé?

És nem értik, hogy sápadtak, buták,
Hogy fényük nem lehet a szemedé!

KA KUK MARCI

Tersánszky Józsi Jenőnek

KAKUKKOS isten rakott idegén világ pihéibe
 Arcunkra könyvelt bizonyossággal
Mi tudjuk, úgy-e, gyöngyöm-bogaram.
S kihajítanak csavargónak az utakra,
Ahol vásárra szekerezik az öröm.
De megterít a nyár eperfák zöld abroszán.
Testes mosónővé negyvenévesedik
Diaboló-derekú Beatricénk,
Kinek szemében galambok laktak egykor.
Lábainkon kolonc az országút,
Megennénk egész kukoricatáblát
S elhiheted, az a legnagyobb bajunk,
Hogy muszáj lenni becsületes őszállatoknak is,
Akik nem hordják zsebben a gerincüket.

Hirdetőoszlopok árnyéka vagy,
Rózsás alakod is csukaszürkére mázolja,
Torkodat elvitték gépkocsitülöknek,
Más se maradt belőled, mint a: Kakuk Marci.

Néha van úgy, hogy fejed a szomorúság zsuzsujá
És a piszkos járdáig fityeg.
Ilyenkor kivilágítják a városokat
S legszebbre festik magukat a lányok.
Zokognál is, de nyelvem alá duglak,
Mert ángyod is tudhatta, mikor megszülettél,
Azért születted,
Hogy plébánia légy a templom egerének.
És szélben szoknyaként gyűrődő bőröd alatt
Mennél jobban szétsárgul a papírmadzag,
Izmaimra annál inkább drótkötelek nőnek.
Te vagy sokunk szándékának rúdja
És nem vagyunk vak csillagászok,
Azt akarjuk, vakondok is lássa,
Hogy a kelő nap mennyire illik hozzánk!

Budapest, 1924. márc, 11.

OLY FRISS

OLY friss-ízű az ég, én tudom, én tizenkilenc
esztendőös vagyok
A szebbik biplánon mindenki hallja a torony-
óra ütéseit, az éhesnek körte a csillag is,
ott már ebédelnek, de Magyarországon még
nincsen rádió
Minden emberben ketrecek élnek, ezek esz-
nek vagy énekelnek
És egyik emberben acélból vannak, a másik-
ban pedig furulyákból
Ha alszom, hozzám képest mi lesz a harmat
Egészen ostoba csak egy van s az az elégett
itatóspapír, szegényke vizet se látott
Ne haragudj, jóize van, az égnek
És a szúnyogok amúgyis meghalnak éhségükben.

KESERŰ

Ó RÁDIOAKTIVITÁS! most olvasom és görög-
dinyét eszem és erősen tudom
Hogy a világ csak bennünk változik
Színes kereplő vagyok csupán, halljátok? arcom
átlátszó, mögötte a virágok röpködnek,
amint fölbuktak az elektromos hullámokból
Szeretőmtől is elszakít a humanista század, ó
lepipált szomorúság, gyűjtsd föl ma
éjjel a menhelyeket
A bárányok birkák, én számár vagyok s csak
hosszú elnyúlt árnyékom a pásztor
Ha szemem behunyom, az eroplánok lezuhannak
és azok is
Melyek belőlem szállnak föl naponta
Te csillogó porszem, állítsd el aranyos moto-
raidat, reggel úgyis kisöpör az asszony

Ó az asszony, a szeretőm csak sír, csak sír
és könnyei tovább hajtják a régi turbinákat
Kár, kár miértünk is
De éljenek a köszörűs inasok, akik
fütyörésznek
És nem is tudják, hogy az égbolt fejünk fölül
elvitörházott a pénztárcákba.

194 vagy 1925

MOST FEHÉR A TŰZ

VIGASZTALJÁTOK a szenvedő alkonyokat, közējük
való kedvesem is
Szomorú lángjaival zokogva kergetőzik

Előttem szalad, megcsókoltam s az idő nagy
némasággal elsüllyed körülöttünk
De üres kezemmel hiába kapkodok utána
A fájdalom vakító felületén
Temetőkben világít a villany
Könnyeink fekete kristályokat mosnak
Nincsen szavunk, amit kimondhatnánk
Elhamvadt maradék álmunk
Csak a gyilkosok sötét reményei világítanak még.
A butaság expresszvonaton robog előttünk
Minden madarunk szárnyaszegett
Olyan ártatlan, mint a kavicsok fehér homlokai
Én mindig Riának hívtam
Gyékényünk sincs és mégis kihúzzák
alólunk
Ünnepeink ájultan hevernek

Énekelj tiszta szomorúság
Lefekszem itt, a hold a fejemalja
Énekelj tiszta szomorúság
Lefekszem itt, a hold a fejemalja.

1924 vagy 1925

NÉHA SZIGETEK

NÉHA szigetek buknak föl fejünkben, madarak
 szállnak el fölöttük, új, csodálatos növény-
 zet magvait hullajtják rájuk

A gép arcából is csurog verejték, anyák sze-
 méből könny, rólunk a munka olajcsöppjei

Lassan így fordul tovább a világ

Tegnap azt hittem, körtefa vagyok s még ma is
 jönnek hozzám kisgyerekek

Csókolnak és megrázzák bennem a roskadó
 körtefákat

Szervusz, szervusz, hogy vagy, köszönöm meg-
 vagyok és te, hát csak lassan, ilyenkor mintha
 vágyunk se volna

De vacogva mászkálunk Mont Blancok tetején
 s imádkozunk, te Isten, te Isten

Mért nem teremtesz hegyeket is

Nektek úgy adom oda magam, mint az anya
 meleg teli mellét az ő éhes kicsikéjének

A bokrok már alszanak, én is lefekszem tibennetek,
 hogy reggel kéznél legyenek majd
 kedvelt acélhomlokú szerszámaim.

1924 vagy 1925

ÉN DOBTAM

ÉN dobtam ide magamat, szívünkben vakok
topognak, de szándékunk egyet jelenít
a rádiummal

Maholnap Jehovák leszünk, hogy emberré
teremtsük magunkat újra

Ez a szerelem s a patakhúrú ének, mely most
kinyújtózkodik, hogy fölérjen valahogy
kedvesem bokájáig

A lélek hullámhossza éppen a magasságom,
ezért van az, hogy csóknak mondjuk a szédítő
naprendszereket

Forognak és zengő fekete hajuk alatt szelíden
mosolyognak az imádságok.

Nehéz álomban hervadnak az órák
De violakert úszik belőlünk arasznyira
a város fölé
Odaindul a vonat s a könnyek árnyékában
odasikoltanak a karcsú tornyok
Hát gondoljatok a hárfaszemű fiatalokra,
szegények
Nincs, aki friss tiszta vízzel borulna
ártatlan életükre.

1924 vagy 1925

EKRAZITTÖMEG

Ki lesz a madár, ha meghalunk és a világok
ékköveit csiszolgatjuk
Az utak lassanként fölemelkednek
s észre se vesszük, hogy levegőben járunk
Eltévedt sugarain visszaszállnak a
vadmadarak tojásaiba
Kiégett kiáltásokból épül a porszem
Az óceánok színén gondolat lebeg és gyógyítgatja
holdkóros testvéreit
Holt tetemek, nosza ugorjatok ki barátaimból
Lelkünket kivisszük a napra melegedni
Lángok csúcsain zuhanunk és emelkedünk
fürkészhetetlen titkainkkal
Oly mértékben sírunk, amint a vizek párolognak
Füvek láthatatlan fényszálaiból
Együgyű szavakat szövögetünk, melyek
szomorúan mosolyognak a tükör előtt

De kegyetlenül bízom az erőmben
Elbocsátom távozó éheimet
Nagyszerűen
Konok ekrazittömeg
Arcotok mögött a hangtalan mélység és szívetek
Lassan végkép lesüllyednek benne a
befalazott, lobogó aranyajtók.

1924 vagy 1925

RIÁNAK HÍVOM

RIÁNAK hívom őt

De éppúgy mondhatnám sónak, vagy villámnak is
Sok értelmetlen dolgot csinálunk, azt mondjuk
rá, hogy szép s azután kiejtjük kezünkből
Röntgenfényből faragták, átsugárzik a falakon
és szavaimon

Haj, de igen messze van

Ha egyedül vagyok, odaül homlokom elé, nagyon
fájhatok neki

Sóhajt s testemre hullajtja fájdalmait!

Csodálatos, hogy más nem vette észre feje fölött
a virágokat
Pedig én láttam, hallottam is, színes harangokat
dobálnak jobbra-balra
Belőlük mosolyognak föl jövőbeli gyerekei
Közöttük jár, nagy gonddal ügyel rájuk, de
erről sem tud
Azt hiszi ilyenkor, hogy takarít, vagy, hogy engem
kínál meg vacsorával

Egy hangvilla két ága vagyunk
S mégis, ha egymásra nézünk
Néha rekedten száll föl a szomorúság.

1924 vagy 1925

SZOMORÚ

Az asztal alól fölnyúlnak emlékeim
Szél és gondolat a halottak lélekzete, ki fejti meg
 Kedvesemben a lányok, asszonyok összebúznak
 és dideregnék
Fuldokló kapkod valahol utánam
Tenyerembe dobom a fejem
ő az a muzsika, a füveké, láttátok-e, szép volt!
A föld meleg arcával simogatott, behunyt
 szemmel fekszem a szemében, vele látok,
 egy kisgyerek lehelete ringat
S akkor valaki elszéled szívemből, rossz ő nagyon
Tegnap délután könnyezett a föld
Mi lesz fölösleges virágaimmal?

1925 vagy 1926

A KERT

1.

Új borzongást gondolt ki a kert
hozzávalót és énekelte tőt
tudott engem és öltöződve várt
és szívét én még nem láttam előbb — —

legszebb fáit dombra küldte fel
hogy zúgjanak ha kél a homlokom
s vízig hajolva mosták gyökerük
kik élém jöttek völgyi utamon; — —

völgyi úton érek égbe én
ele ezt a dombot nem engedhetem
elpusztíthat már választott veszély
itt pusztul el a kert a szívemen — —

2.

eltűröm és szeretnek nagyon
szőke ajándék hibás uzsora
csengő habok s a tompa por de már
por nem szállhat a szívemig soha —

tükröm mögé faháncsot teszek
kirakom fűvel itt járt valaki
hajába szalmát kórót fűtt a szél
és itt egy ág vigyázva húzta ki —

most meg elmegyek a fák közé
az erősök pálcáját letöröm
három virágot ütök el vele
hogy illatozzanak az övömön —

József Jolán közlése. 1925

A C S A P A T

A DOMBON tornyot raktak a kicsik, tornyot
raktak szép, puha sárból,
Kisfiú, kislány, összedugták a homlokukat, nézték,
fejük között elnyúlva jött föl a nap,
Lassan gurult¹ föl a fatörzsön, annak tövéből
elindult a csapat is arrafelé,
Legelől a jóhúsu ifjak, kacagnak és két teli
marokkal füvet nyújtanak föl az égnek,
Meg a lányok, lányok, bő harmat gördül domború
melletken!
Cseresznye van a hajatokban, szaladtok és kezetek-
ben lobog a szalag,
Pihegve álltok a fának dőlve, úgy várjátok
társaitokat,
Akik komolyan lépdelnek utánatok lenéznek
és úgy mosolyognak,
Nyomukban fölemelt fejjel a férfiak, vállukon
jólcsinált csákány
Hegye úgy mozog, mint az inga, minden lépésre
mozdul egyet, figyelik jól az aggastyánok,

Közben-közben, leülnek a nagy fehér kövekre,
melyek csöndben fölemelkednek
Szállnak lassan előre, míg ezüst fejük is ráhajtják,
Aztán jönnek a friss halottak, átlátszóak ők még,
mint az ablak,
Alvó fehér hal lebeg a törzsük közepén,
Utánuk már a régebbiek, szép testükből nagy
darabokat vetnek a bokrok alá
S a csontvázások kitárt karjukkal, piros madarak
röpülnek rája,
Énekelnek a karcsú széllel, mely a port magosba
dobja,
Rajta átcsillognak itt-ott zuhogó
És frissen fakadt nagy tömör vizek.

József Jolán közlése. Bécs, 1926. jan. 31.

B E T E G V A G Y O K

BETEG vagyok, 3 napja nem láttam senkit,
a szomszédasszony tejesköcsögöt állított
asztalomra

Nem halhatok meg, nem szabad, míg meg nem
találtam a tisztaságot,

Nem tudom még, milyen lehet, szeretném, ha sok
haja volna, én a haját kedveltem miiedig,
Beletúrnék az ujjaimmal, de csak vigyázva,
Belevesznék egészen végül s jószágától nyújtóz-
kodva ott elaludnék.

Igen kicsim, egyszer még mi is örülni fogunk.

Mert lehelletem segít a felhőn s a kis öreg
hosszan bámul az eltűnő csapat után,
Óvatosan indul meg aztán, pipája is kialszik közben.
hűvösödik,
Az uccára dobott cselédlány fiacskája holttestét
költögeti.

József Jolán közlése. 1926

Tartalomjegyzék

I. JÓZSEF ATTILA ÉLETE NYOMÁBAN

Galamb Ödön: Makói évek

	Oldal
Kisváros, kisdíák.....	7
Költői próbálkozások.....	12
Makó és Szeged.....	17
Öngyilkos kísérlet.....	21
Az első verskötet.....	25
Az utolsó diákévek.....	29
A művészet: tudomány.....	33
Tanítások.....	38
Kiáltvány Istenhez.....	46
Lázadó Krisztus.....	51
Lehettem! volna oktató.....	55
Nem én kiáltok.....	59
Egy másik univerzum.....	64
Francia antológia.....	75
Az utolsó évtized.....	86
A szépség koldusa.....	97

II. FÜGGELÉK

József Attila hátrahagyott versei

	Oldal
Jegyzet a hátrahagyott versekhez (Radnóti Miklós).....	107
Leánykérő ének.....	115
Úgy-e pajtás!.....	116
Aratás előtt.....	118
Arany kalásztól.....	119
Aratásban	120
A gép elkapta	121
Tavaszi ének.....	122
Egyszerű vers.....	124
Vers.....	125
Távoli ének.....	127
A betűk sivatagában.....	129
Ajánlás.....	131
Fohászkozó ének.....	132
A világ megteremtése.....	133
Ide újra szeretet jön.....	135
Tüntetés.....	137
Tűz van! ,.....	139
Figyel a kancsal.....	141
lányszépség dicséreté.....	142
Tavaszi labdajáték.....	143
Alkohol.....	145
„Tanítások”ból 14.....	147
Hajad az ujjamé.....	148

	Oldal
Kakuk Marci.....	149
Oly friss.....	151
Keserű.....	153
Most fehér a tűz.....	154
Néha szigetek.....	156
Én dobtam.....	157
Ekrazittömeg.....	159
Riának hívom.....	161
Szomorú.....	163
A kert.....	164
A csapat.....	166
Beteg vagyok.....	166